

Дагъустандин дишегъли 6/2020

ISSN 0134-4250

Лезгинский

ТАВЗАР

**ВИЛИК
ЖЕРГЕЙРА
АВАЗ...**

ВАТАНДАШАР

**АЛАМАТДИН
АГЪВАЛАТ**

ЮБИЛЕЙ

**МУЗЕЙДИН
ТАМАМ
СЕКИНВИЛЕ...**

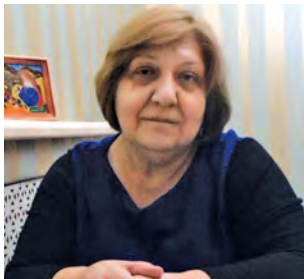
СТИАЛ САЯДАН
140 ЙИСАЗ ТАЛУКЪ ЯЗ

СТИАЛ САЯД

Марат М. Зима в горах.

Гележегдик умуд кваз

Ингъе, санлай къачурла, чун патал са акъван регъятди тушир 2020-йис акъатзава. Нетижаяр къадайла, чна суаларни гузва: «Гъихътинди тир ам чи редакция патал? Чун квекай магърум хъана, вуч цийивал арадал атана? Къвезвай йисуз чна кIвалах квелей эгечIун лазим я...».

Пандемиядин сад лагъай лепеди республикадин вири агъалийриз екез таъсирна. Виридахъ галаз чна ни азар акатнавай инсанрин къадар гзаф хъуникайни, азарханайра чкаяр, СИЗ-ар, дарманар, вахтунда куьмек тахъана къейибурукайни, агъалийриз вахтунда хабар агакъ тавуникайни... хажалат чIугуна.

Журналдин са нумра чна игитриз-духтурриз, медсестрайриз, санитаркайриз, «Тади куьмекдин» шоферриз - фендигар азардихъ галаз чпин чанарни гъайиф татана зегъмет чIугур ксариз бахшна... Чна абуруз икрамзава.

Дистанционный къайдада кIвалахуналди, журнал вичин зегъметдин къацIай акъатнач. Гъа виликдай хъиз ам, графикдин бинедаллаз акъатна ва акъатзава. Им вири коллективдин гъакъисагъ зегъметдин, амма, сифте нубатда, куьн, чахъ рикI кузвай дустарин, чи подписчикрин зенгерин ва чарарин, чпин журнал кIан

хъунин ва ам гуьзлемишунин нетижа я. Куьн гъар са кас чаз играми ва багъа я. Гзафбурухъ галаз чун сад лагъай сеферда таниш жезва, гзафбуру яргъал йисара «Дагъустандин дишегъли» кIелзава, чаз кхъизва ва зенгерзава. Чун чи кIвалах мадни хъсанариз, журнал мадни итижлу ийиз ва гуьрчегариз, мадни цийи тIварар къалуриз, Дагъустандин культурадихъ ва тарихдихъ галаз танишариз алахънава.

Самоизоляциядин къайдади ва карантинди редакциядин коллективдиз журнал кIелзавайбурухъ галаз мукъвал-мукъвал гуьруьшар тешкилдай мумкинвал ганач, гъар гъикI ятIани, сергъятламишунар алудай са куьруь вахтунда чалай республикадин гзаф районриз физ, важиблу мярекатра иштиракиз, цийи игитар ачухариз алакъна. Сайтдикай ва соцсетрикай даях къуналди чна кIвалах виликди тухвана. Журналдин хкаж хъанвай тиражди и кардин шагъидвалзава. Чна гъукуматдин тапшуругъ неинки къилиз акъудна, ам артухни алаз ацIурна.

Играми дустар, чун Цийи 2021-йисуз гуьруьшмиш хъжеда! Къуй ам чун патал къени, шад ва хушбахтлу йис хъурай!

АЖА АБДУРАГЪМАНОВА

НУМРАДАЙ КIЕЛА:

АЛАМАТДИН АГЪВАЛАТ

—За интернатда кIвалахдайла, чи Алёшка Жарнов, хайи йикъалай интернатда яшамаш жезвай, виридан рикI алай ва «полкунин хва» тир ам са хизандиз хвавиле къабулиз кIан хъана. И кардикай чир хъайила, за ам садавни вахкун тавунин къарар къабулна.....5

МУЗЕЙДИН ТАМАМ СЕКИНВИЛЕ...

С.Гъамзатовади 1970-йисуз Дагъустандиз сюжет лентиниз къачун патал машгъур балерина Майя Плисецкая гъикI атанайтIа, гъулел ял язавай ам садазни хабар авачиз музейдиз гъикI акъатнайтIа, садазни чир тахъана, музейдин залра къекъвейдалай къулухъ ада тарифдин гъихътин гафар ктабда кхъенайтIа ва икI мад рикIел хкана.. 7

АЗА - АЛИБЕГ ТАХО-ГОДИДИН РУШ

Пакама къилий кIвале гъеле мичIизмай. Дидеди зи винел алгъана, ахвара амай, зи япал лагъана: «Буба дустагънава, кичIе жемир». Са гъихътин ятIани инсанар кIвале къекъвезвай. Ина лагъайтIа, къекъведай затIни авачир. Са арадилай дидени галаз вири квахъна, чун къилди амукъна..... 14

АЖАЙИБ ПЕШЕДИН ИЕСИ

Бязи чIавара алиментар гуникай чуьнуьх жезвай бур лап гъа вокзалдик ва я эвичIзавай станциядик къазва. Розыск малумарна, ахътинбуру кIвалахзавай, дуланмиш жезвай чка тайинарна, аниз фена, абурувай сеbeb вуч ятIа чирзава. Амма лугъун лазим я – инсан жагъурун са акъван четин туш..... 28

Вилик жергейра аваз...

АКІ хъана хъи, чи Патимат вичикай кхъенвай макъала авай ва такабурлудаказ гележегдихъ умуд кваз акъвазнавай вичин шикил жилдинал алай чи журнал кІелиз агакънач. Патимат гъамишалугъ яз чи арадай акъатна, амма чи рикІера ам эбеди яз амукъда. Белки, адан мурадарни инлай къулухъ къилиз акъатда жеди. Чаз и кардихъ агъаз кІанзава.

Ам патал хизан - къул, играми багъри ксар - датІана адан рикІиз чимивал, муъгъуббат гузвай чешме я. Ва, умуърда гзаф укІуъ-цур у акурдалай къулухъ, ада вич патал акъалтІай регъят са къанун ачухна: низ четинвал хъайитІани, а касдин патав хъун, адаз куъмекгун. Гъа им, чи макъаладин игитди гъисабзавайвал, инсанвилин тІебиатдин гъакъкъат, инсандин виликамаз тайинарнайвал виридалайни къилин кар я.

-Дагъви дишегъли... - фикирлу жезва Патимат Геличова. - Чи ата-бубаярни ахътинбур тир. Эхъ, вафалувал ва такабурлувал, дурумлувал ва викІегъвал, журэтлувал ва назиквал, -и вири ерияр камаллувилелди ва кар алакьуналди тафаватлу хъайи, чилел яйлух гадаруналди дяве акъвазарай Дагъустандин дишегълийрив ирс яз агакъна.

Патимат Геличова патал, Гергебил райондин Дарада-Мурада хуъруън агъалидиз, (яшамиш шегерда жезватІани, ада вичи гъакІ гъисабзава), маса умуър хъунни мумкин туш. Адаз гъамиша чидай, лазим атайтІа,

адалай вичин багърийрин жигъетдай жавабдарвал чІугваз, абур хуъз жедайди.

Республикада Патимат общественник, урус муаллимирикай къве томдикай ибарат тир ктабар чапдай акъудай кас яз машгъур я. Патимата общественный кІвалах вичин умуърда эвелимжи чкадал эцигзава, ам патал яшамиш жезва.

АФГЪАН...

- Эвел квелай башламиш хъанай? – ам хиялри тухузва ва вичин фикирар ада яваш сесиналди лугъузва. – Ам патал зи вири умуър тупІалай авун лазим я. Зи мурад медицина тир, еке ашкъидивди за фельдшервал кІелзавай, амма зи умуърдиз дуъшуъшдин са кар къаришмиш хъана (хуърезва). Унцукулда практикада авайла, гележегдин гъуълуънвил зак хКІуна. Ада кичІевал кваз залай чархар язавай, заз хатурарзавай. КІвализ хтайла заз адалай 8-Март тебрикнайвал открытка хтана, адал «Ви Гъажи» гафар кхъенвай. Зун ихътин ажайиб

тебрикдал алапат хъана. Амма заз инсанар чеб-чпел микънат Исди хъиз чІугвадай гъисс авайди чизвай. Дуст рушари чеб ашукъ хъанвайбурукай суъгъбетардайла, за фикирдай зун вуч набут я, муъгъуббатдикай хабар авачир!? Гъа икІ вири башламиш хъана: зун гъуълуъз фена, граждан дяве къиле физвай, цІун юкъва авай, ислягъ халкъдин, Россиядин аскеррин иви экъичзавай Афгъанистандиз акъатна.

Вуна чун ана хъайи 3 йисни зур вахтунда кичІе тирни лугъуз хабар къазва? КичІе тир, лап кичІе тир... Амма и гъисс къалурдай ихтияр чаз авачир, вучиз лагъайтІа чи патав гъар са декъикъада чпин умуър хаталувилик кутазвай гъуълергъвай. За къенин юкъузни чандик зурзун кваз рикІел хкизва: зи гъуъл вертолётда аваз военный объектрал фидай, зун адалвил алаз са шумуд юкъуз амукъдай. Амма Афгъандани, четин шартІара, зун офицеррин папарикай, гъа гъисабдай яз Дагъустандин дишегълийрикайни ибарат тир хизан хътин кІватІал арадал гъиз алахънай. Зун гзаф аялар авай хизандай я эхир, чун пуд вах ва къве стха ава. Дагъви хизанра адет хъанвайвал, чакъ галаз чи чІехи къве дидени, вичихъ аялар авачир эмени яшамиш жезвай. Къай-гъуяр гъамиша къалин тир: ядгъунни, тІуън гъазурунни, гъатта юкъ юзуриз тежер тегъерда чуълда кІвалахунни. Зун мягъкемди, дурум гудайди яз - и ерияр заз умуърда гзаф сеферра бакара атана - чІехи авур зи диде-

бубадилаи рази я. Дяведани, гъич са куънизни килиг тавуна, зи гъуълуъ экуънахъ ми хъи рубашка алукулун, за ам рекъе тун - адет тир.

Куъне фикирдиз гъваш, 1981-йис. Афгъандин кампания кбиле физвай къизгъин вахт. А чъавуз гъич садазни дяведин эхир гъихътинди, мусалди ам давам жедатла чизвайди тушир. Ваъ, за садрани гъайиф чъугунач, за жувакай фикирзавачир, амма жуван Гъажидин патахъай хажалат чъугуна, адаз гъаф четин тир. Чигъвечи квал къум авай шешелралди вири патарихъай клевнавай, квалаяй охрана галаз экъечлун лазим къезвай...

Чна Шиберган шегъерда къул-лугъзавай. Им гъаф хаталу чка яз гъисабзавай. Чун парталар аламаз ксузвай, вучиз лагъайтла чаз гъар са легъеда бомбаярни, боеснарядар аватун мумкин тирди чизвай. Квез чидани, за жува са гъихътин ятлани къетлен кар ийизва лагъана фикирзавачир: госпиталда 8 сятда квалахзавай, Россиядин аскеррин тлал секинарис, абуруз дидедал, вахвал ийизвай, абурун багърийриз кагъазар кхъизвай, абур сагъ- саламатдиз ахгакъардайди хиве къазвай.

Вичиз акур крарикай суъгъбетдайла, Патимата, са клусни таб тавуна вичин умуд атлай, артобстрелдик акатна вич текъена клам-шам амукъай вахт, йифиз вил акъал тавуна, вич уьмуърдин юлдаш вилив хуъз ацукъай вахтарни рикел хкизва.

Гъа вахтунда заз сифте сефер яз депрессия вучятла чир хъана, адакай, зун и кардин гуьгъуьнлай гъавурда акбуна, уьмуърлух азад хъез мумкин туш, амма гъал регъатариз жедат. Афгъан заз гилалдини ахварай ахквазва. Рикел алама, са сеферда заз Гъажиди зун Дагъустандиз хъфиникай, икI «чна сад къванни хуьда» лагъана. Зун тажуб яз адаз килигна. Ам ана туна, зун хъфин за гъуьрметсузвал яз гъисабзавай.

Фикирзава: вилик жергейра гъар кткай нивай хъайитлани акъвазиз жедайни? Гъавурда акъазвайвал: анжах руьгъдиз, къастуниз клеви, ватанпересвал, намус жуван чандилайни вине эцигъзавай касдивай.

МАСА УЬМУЪР

84-йисалди Геличоврин хизанди Афгъанистанда къуллугъна.

-Гъуълуъз ана акъвазун теклифнавай, -рикел хкизва Патимата,- амма исягъ къулан патав хтун лазим тирдан гъавурда зун акъазвай. Сатимил вахтунилай вири крар хъсан хъана, жув-жувал хквез, дуланажагъдин шартлар тешкилиз, рушар чехи ийиз башламишна.

Патимата ДГУ-дин филологиядин факультет акъалтларна. Амма вири хъиз яшамис жез алакъ тийидайди, ам патал уьмуърда маса шейэрихъ важиблувал ва къимет авайди ада къатлузвай.

-Гъаф крариз зун маса жуьреда килигъзавай. Квалин, хизандин къайгъуяр зун патал тимил тир. Рикел жуван къуватар маса жуьреда - яшайишдин четин месэля, хци месэля гъалдай майданар арадал гъуналди, жуьреба-жуьре проектар килиз акъудуналди ахтармишдай фикир гъатна.

Патимата яргъал вахтунда ФСБ-дин санча туна зегъмет чъугуна, вич патал адетдинди тир квалах килиз акъудна. Амма уьмуърда дегишвилер хъун лазим тир.

-Общественный организация арадал гъунин къарар мус арадал атана? Гъасятда ваъ, яргъалди фагъум-фикир авурдалай къулухъ, адан тварни «Дишегълийрин ва аялрин ихтиярар хуьнин жигъетдай» тир. Зун гъавурда

авай, уьлкведа гъар са касдин уьмуърда гел тур вакъияр арадал атайла, обществодин виридалайни зайиф къатарихъ галаз санал хъун, абурал гъалтзавай четин ва хци месэля гъалун-за крарамайбурулай тимил важиблувал авай бур яз гъисабнач. Хизандин мягкъемвилелай государстводин мягкъемвални аслу я эхир. Рикел алама, республикадай урус муаллимар, инженерар, агрономар, нефтяникар хъсан уьмуърдихъ къекъез масанриз хъфейла, зи риклиз гъаф тлар хъанай. Гъа чъавуз зи килиз урус халкъдин векилриз неинки куьмек гунин, гъакI Дагъустанди ихътин пешекаррин жигъетдай еке къитвал гъиссазавай вахт рикел хкун атана.

УРУС МУАЛЛИМАР

-Абуру республикадин арифдар-вилинни илимдин база, кадрийрин резерварадал гъуник, экономикадик, медениятдик, промышленностдик лап еке пай кутуна, -къейдзава Патимата. - За алатай асирдин 30-йисара яргъа чкадиз атана, хуьруьн аялриз чирвал гайи, ина, Дагъустандин регъятди тушир къисмет хкъагъуналди, чпин хизанар кутур, пешекар кадрийралди республика девлетлу авурбурукай ктаб кхъинин къарар къабулна.

Патимата неинки ктаб кхьинин кIвалах гъиле къуна, ами кардиврикI гваз эгечIна. 2015-йисуз адан гъиликай 150 муаллимдикай ва абурун гьар садан къисметдикай суьгьбетзавай ктаб хкатна.

-Ктаб виридаз бегенмиш хъана, - суьгьбет давамарзава Патимата.- Амма заз зенгер ийидайбур, зи фикирдикай хкатнавайбур амайдакай лугьудайбур майдандиз гзаф акъатна. РикIе урус муаллимрин къадар-къисметдикай суьгьбет давамарунин мурад гьатна. За ваз лугьун, им жавабдарвал артух хьун тир. Уьлкведин 42 региондихь, республикадин 10 шегьердихь галаз алакьа хуьн, районрин муниципалитетриз, образованидин управленийриз зенгер авун, текстар гьатга цIийи къилелай кхьинни, ктабханайрай шикилар ва малуматар жагьурун лазим атана. Къвед лагьай том, квез аквазвай, алай йисуз чапдай акъатна ва ана 3000-далай виниз урус муаллимрин тIварар гьатнава.

Патимата уьлкведа вичиз тешпигь авачир къетIен ктаб чапдай акъудунин карда назик дишегьлидал гьикъван четинвилер ацалтнаватIа суьгьбетнач. Ада гележегдин кIвалахдикай суьгьбет давамарзава: Москвадин «Мосфильм» издательстводихь галаз санал урус муаллимрикай проект адарал гъуникай, Махачкъалада, М.Горькийдин тIварунихь галай Урусрин драмтеатрдин сегьнедал тамаша эцигуникай,

СКФО-дин сергьятра аваз проект гегьеншаруникай.

-Куьне фикирдиз гъизвани, - лугьузва ада, - им гьикъван итижлу кар жедатIа, инсанриз чир хьун лазим тир гьикъван цIийи тIварар майдандиз акъатдатIа.

П.Геличовадичин рикIе авай сирер чаз мадни раижзава: адаз Дагъустанда «урус» проект гегьеншдаказ давамариз кIанзава. Адан мурад республикада гидроэлектростанцияр эцигай, нефт хкудай, заводра ва фабрикайра кIвалахай ксарикай, абурун къадар-къисметдикай, абурун сихилрикай, яни Дагъларин уьлкведа чпин экуь гел, къени тIвар тур ксарикай гзаф ава, яратмишунрин рекъай адак квай ашкъи-гьевесдал зун гьейран я, им датIана са квел ятIани машгьул, чпиз вахт, сагьламвал авач лугьудай мажал авачир, амма инсанар патал еке са ирс таз чалишмиш жезвай ксариз хас ери я. Урус муаллимрикай адан ктабди неинки машгьурвал къазанмишна –адакай Москвадани, Россиядин чIехи амай регионрани хабарава. Ктаб Россиядин госпремия гун патал къалурнавай изданийрин куьруь сиягьдик ква.

ЗИ ХИЗАН

За Патиматаз еке азаб алай зегьметда, чпин тIварар дагълух крайдин къизилдин фонд яз гьисабиз жедай ксар жагьурунин карда куь къуватар

гузватIа фикирзава. Зун гъавурда гьатзава: адан патав адахь галаз сад хьтин фикиррал алай ксар, адан хизан, гъуьл, къве руш, хтулар гва. Абуру гьар сада адан гаф къазва, адан гьар са гафунихь яб акалзава.

Гъуьл адаз гьар са карда куьмек хъана. Хизан абуруз къведазни уьмуьрда чпин чка жагьуриз куьмек гайи алемдиз элкьвена. Гъажи ФСБдин подполковник, яргьал йисар къуллугьдин рекъиз бахш авур кас я. Отставкадиз экъечIайла, ада Центробанкда управленидин начальник яз кIвалахна.

-Чна - зани зи уьмуьрдин юлдашди - рушарик, чи хтулрик къилди са жуван ваь, общественный итижар фикирда аваз яшамиш хьунин гьиссер кутуна. Къе абур захь галаз санал ала, заз куьмекзава, меслятар гузва. ЧIехи руш, Лариса, машгьур юрист, гражданский праводин хилляй пешекар я. Гзафни-гзаф адавай четин дуьшуьшра куьмек тIалабзава, идани адахь виниз тир пешекарвал, тежриба авайди субутзава. Адахь туькIвей хъсан хизан, пуд аял ава, абуруни гьар сада агалкъунралди кIелуналди, хъсан зегьмет чIугуналди чи чIехи хизан шадарзава. ГъвечIи руш, Аида, Москвада яшамиш жезва. Ада РФ-дин экономикадин министерствода зегьмет чIугвазва. Ингье гъа и йикъара заз Россиядин экономикадин министр М.Орешкиналай Чухсагьулдин чар хтана. Аидадихьни пуд аял ава. Абуру гьар сада, Ватандивай яргъа яшамиш жезватIани, дагъустанвийриз хас тербия къачузва, - рикIик шад гьисс кваз суьгьбет давамарзава Патимата,- масакIа хьунни лазим туш!

За Патиматавай хабар къазва: адаз вичин уьмуьрдин юлдашдихь галаз ацукьна, дерди-гьал ийидай, сада садаз рикI ачухдай вахт жезвани лагьана хабар къазва.

-Ваз вуч аватIа чидани, чна чи уьмуьрда вири лагьанва, -хъуьрезва ам, -чи гьиссеринни вахт алатурдавай ранг фенвач, абур, къарши яз, мадни экуь ва нурлу хъанва. Чун алатай вахтуна - ваь, гележег рикIе аваз яшамиш жезва- гъа им къилинди я, тушни къван?

Айшат ТАЖУДИНОВА

АЛАМАТДИН АГЪВАЛАТ

Уьмуьрдин юлдашар Айхалум Абдулаевна ва Зиядин Сеферович Абузмислимовар эвленмиш хъайи йикъалай инихъ 35 йис алатнава. Алай йисуз абуру чпин юбилей – мержендин мехъер - къейдна.

Подмосковьедиз хизан Дагъустандай алатай асирдин 80-йисарин эхирриз, сифте аял хъайидалай къулухъ акъатна. Зиядина Дагъустандин хуьруьн майишатдин институт акъалтIарна, ам Московский областдин совхозрикай саниз кIвалахал рекъе туна. Айхалумни гъуьлуьхъ галаз аниз фена, гъа икI абур Централный Россияда яшамиш жез амукъна. Абур къведни Хив райондин Кандык хуьрйя я.

- Чахъ 7 аял ава, къвед чаз хайибур, амай вадни хвавиле ва рушвиле къабулнавайбур, чебни чаз гъа гъахътин хайибуруз элкъвенвайбур. Чна хизанда тербия гун патал 4 хва ва са руш къачуна. Авайвал хиве къун хъайитIа, чи мурад чахъ чIехи ва ван алай, табасаранриз адет тир къайдадин, хизан хъун тир. Амма чаз Аллагдай анжах къве аял гана. Абур чIехи хъана ва гъардаз вичин муг хъанва. ЧIехи хва Ренатан 34 йис я. Адахъ вичин хизан ава. Юрист тир ам Вологда шегъерда яшамиш жезва. Адан 5 йиса авай руш Амелия – чахъ гъелелигда авай са хтул - мукъвал-мукъвал чи патав жеда. Ам чи чIехи хизандик фад акахъна, шадвилелди амай аялрихъ галаз дуст хъана. «ГъвечIидахъ», амма гъакъикъи гъисабда къуртIа, эмедин еринда авайдахъ галаз ам къугъунрик экечIа, амай аялрихъ галаз физкультуралай машгъул жеда ва гъа са вахтунда хайи хтул яз вичин дережа амайбурулай виний къан тийиз ва вич къалур тийиз алахъда.

Чи къвед лагъай хва Мурадан мукъвара 30 йис тамам жезва, ам гъеле эвленмиш хъанвач. Ада Москвада экономист яз кIвалахзава, -башламишна вичин суьгъбет кайвани Айхалум Абдулаевнади, адан уьмуьрдин юлдаш Зиядин Сеферовича давамарна.

- За авайвал лугъун, папа зун аял хвавиле ва я рушвиле къабулун патал

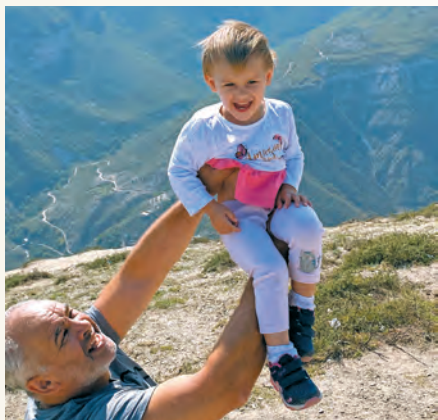
И макъала дуствилин чIехи хизан гъикI арадал атанатIа, гъадакай я. Ингилисрин машгъур писателди ва шаирди са сеферда икI лагъана: «Аялар хъсанбур хъун патал виридалайни дуьз къайда – им абур бахтлубур авун я». Мумкин я, Москвадин патарив гвай са посёлкда яшамиш жезвай дагъустанвийрин хизандини и камаллу гафарикай даях къуна.

яргъалди чIалав гъана. За сакIани хев кутазвачир, жавабдарвиликай кичIе тир. Ахпа фагум-фикирна ва сад къачуз рази хъана! – хуьурезва хизандин къил.

- Рухваяр гъикI ятIани фад чIехи хъана, чи чIехи кIвал -ичIи. Чун гъавурда гъатна, эгер чахъ мад чи аялар жедачIа, чна хвавиле ва я рушвиле къабулнавай аялриз тербия гуда. Дуьз лугъузвайди я: чара аялар авайди туш! Амай крар чеб-чпелай арадал атана,- рикIел хкизва Айхалума. – За интернатда кIвалахдайла, чи Алёшка Жарнов, хайи йикъалай интернатда яшамиш жезвай, виридан рикI алай ва «полкунин хва» тир ам са хизандиз хвавиле къабулиз кIан хъана. И кардикай чир хъайила, за ам садавни вахкун тавунин къарар къабулна. Чуьнуьхна вучда къван, виридаз чизва гъар са педагогдихъ амайбурулай гзаф кIан жедай, жуван

хайи веледдихъ хъиз рикI кудайбур жедайди я. Гъа икI за Алёшенька масабурун гъиле тунач, адан къаюмвалдайди хъун патал документар гъазурунив эгечIна. Ам Даунан синдром азар аваз хунилай гъейри, адан ратарин кIвалахни къайдадик квачир, адаз са шумуд операция авунвай. Чна сифте адаз зонддин куьмекдалди, ахпа яваш-яваш адетдин тIуьн гузвай, амма ратарал гуж ацалтдайвал ийизвачир.

За гъуьл чIалал гъидалди, документар гъазурдалди, чи интернатдиз мукъвал-мукъвал чи аялрал къил чIугъаз къвезвай хашпара диндин векил атана. Ам Москвадин Борисовский райондин ибадатханадин кешиш тир. Ада и хъсан кIвалахдин тереф хвена, вучиз анжах са аял хвавиле къабулзава лагъана хабар къуна? Ада заз къве хва къачун меслятна, вучиз лагъайтIа Даунан

синдром авай аялар текдаказ хизанда четиндиз вердиш жада. Зун квед лагъай аял-Кирилл Никулин хвавиле къабулиз гъазур хъана. Амни «рагъ хътин» аял я.

Ибадатханадин кешишди чи хизандихъ яргъи ва хъсан уьмуьр хъун патал хийир-дуьа авуна. Гила Лёшадин -6, Кириллан 9 йис я. Зур йисалай чна мад са «рагъ хътин» аял – Олег Лебедь, адан 17 йис тир -хвавиле къабулна. Вучиз чун кешишдихъ галаз алакьада авай? Вучиз лагъайтла, аялар чи хизандиз аватдалди чпин уьмуьрдин къайдаяр аваз чехи хъанвай, абуру чеб хашпараяр яз гъиссзавай, чеб хашунин цъй ядайла ганвай тварар чизвай. Чи хизанда мусурман суварихъ галаз сад хъиз хашпарайрин суварарни кьейд авун адет хъанва, -лугъузва гзаф аялрин дидеди.

- Сифтегъан пуд аял - абур вири зи Айхалумахъ галаз гьикI ятлани кьетГен жуьреда вердиш хъанвай. Адани абуруз халис дидеди хъиз кланвилелди жаваб гузвай, - суьгбетдик экечIзава буба. – Папа, педагог яз, а вахтунда генетикадиз талукъ нуксанар авай аялар патал школа-интернатда кIвалахзавай. Ахътин идарадай чи кIвализ, хизандиз, аялар гъуникди чун абурун акьулдихъ ва чеб тухузвай гьалдихъ галаз алакьалу яз са къадар четин месэлайрал расалмиш хъана, амма чна абур саналди гьалзава.

Бязибуру и кар ийизвай хъиз, чна аялар хкъагъайди туш. Налугъуди абуру анжах чун гуьзлемишзавай, -хъуьреза Зиядин. – Чи кIвализ мукьвал-мукьвал жуьреба-жуьре шар-тIар, къулайвилер ахтармишун патал къезва. Ибуракай яз Ольга Юрьевна Голодецни мугъман хъана, а вахтунда ада Россиядин Федерациядин Гьукуматдин Председателдин замес-

тителвиле кIвалахзавай. Чи хизан Московский областдин къаюмвилин органрани виридаз хъсандиз чида. Абурун фикирдалди, аялар хвавиле варушвиле къабулнавайбурукай чун вири патарихъай тарифриз лайихлу диде-буба я. Чаз телефондай зенгна ва чун ресурсрин хизандин дережадиз хкажнавайди хабар гана. Им вуч лагъай чIал ятла куьн гъавурда тван. Аялар жагъайла ва я абур четин месэлаяр авай хизанрай вахчурла, абур сифте азарханадиз агакъарзава, вири патарихъай абурун сагъламвал ахтармишзава, анализар къачузва,

диагнозар эцигзава. Абур гъасятда аялрин кIвализ вахкузвайди туш. Судди абурун жигъетдай - диде-буба ихтияррикай магърумнавай ва етим тирди къалурзавай къарар къабулдалди а аялар, чун хътин, ресурсрин хизанрив вугузва.

-Алатай йисуз чна аялар чи ватандиз гъуьлел, Дагъустандиз тухвана. И чIавуз заз къаюмвилин органрай зенгна ва чал мад кьве аял ихтибарзавайди хабар гана. Гъуьл пуд аял галаз Махачкъалада амукьна, зун тади гьалда самолётда аваз кIвализ, аялар гуьзетиз хтана. Гъа икI чи патав чеб сагълабур тир, амма ичкидила аслува авай диде - бубайрин хизанрай вахчунвай акъатна. Алиночка Румянцевадин анжах 10 варз, Олежек Афонинанни 3 йисни зур тир. Гила чи хизанда кьве Олег ава. Чун виридалайни гъвечибурув гъасятда вердиш хъана. Чакай абурун къаюмвалдайбур хъана. Абур санизни чна вахкудайвал туш. Абур чи балаяр я. Хайи хизанра бегъем тербия тагунизни килиг тавуна

абур ахътин къатлунар авайбур я хъи! Алиночка музыкадал рикI алай, артисвилин хесетар квай бажарагълу аял я. Са тIимил чехи хъайила, чна ам музыкадин школадиз ва къуьлерин кружокдиз тухуда,- лугъузва Айхалума. –Гъелбетда, регъят туш! Аялриз чпиз рикIин чимивал гана, чпин рикIин тIалриз ва игътияжриз дикъет гана, чеб клан хъана кланзава. Сифтедай абур къурхувал аваз ксудай, инсанрихъай катдай.

Абуруз яшайишда чарасуз лазим тир къайдаярни –тIуьн нез, чин-гъил чуьхуьз, жуван къил-пад къайдада тваз чидачир. Исятда лагъайтла, Даунан синдром авай аялрини, халис арситократри хъиз, чукIулдалдини шишинал тIуьн незва.

Заз педагогвилин чирвилери ва интернатда кIвалахунин тежрибади гзаф куьмекна. Чун четинвилер къабулиз гъазур тир, амма икъван четин жадайдиди фикирначир. Чна хвавиле ва я рушвиле къабулнавай аялрикай гъар сада хъ вичин уьмуьрдин гъвечи тарих, вичин четин месэлаяр, хейлин диагнозар ва психикадин тIарвилерава, абурукай и къила къил авачир къван суьгъбетар ийиз жада.

Алай йисуз чаз мад Дагъустандиз, гъуьлел хъфиз клан хъайила, чи гъвечи хва Олежек шез ва вич кIвале, Подмосковьеда, тун тIалабиз эгечIна. Чир хъайивал, адак кичI акатунин себеб вич мад интернатдиз ва я диде-бубадив вахкудайдиди хъиз хъун тир. Ам вич садрани чна гадардач лагъана са гуж-баладалди чIалахъарна, - вилерал акъалтай накъвар чуьнуьхиз алахъна Айхалум ва хъуьрена, - ахпа зунни ада хъ галаз ацукьна ва шехъна...

-Гъар гьикI ятлани, амма чи уьмуьрдихъ цIийи мана, ам итижлуди ва вакъайрив ацIанвайди хъанва. Чи кIвалелай гъамиша аялрин ван алатзава, ам шадвилин сесеривни ката-калтугдив ацIанва. МасакIа гьикI хъурай? Гъина аялар ава, гъана экуьвал ва шадвал жада! Мадни квез вуч аватIа чидани, абур чаз ухшарбур жезва! Абуру чун рахазвай, сес дегиш жезвай тегъер, ишараяр... тикрарзава. Чна абурувай чазни гзаф крар чирзава,- фикиррик акатзава Айхалум, -къилинди, аквадай гьалда, уьмуьр клан ва адаз къимет гуз чир хъун я.

ВИОЛЕТТА РАТЕНКОВА

Музейдиз гъахъай гъар са кас кушкушдалди рахаз эгечІа. Анжах экскурсоводдин пешекар рахунри бязи вахтара и секинвал чІурда. Амма музейдин тамам секинвиле йигин кІвалах ргазва къван. Адакай П.С.Гъамзатовадин тІварунихъ галай Дагъустандин изобразительный искусствойрин музейдин директор, Дагъустан Республикадин Сад лагъай созывдин Общественный палатадин член, медениятдин, милли ва конфессийрин арада алакъайрин рекъай комиссиядин председателдин заместитель, РД-дин культурадин лайихлу работник Салигъат Расуловна Гъамзатовади суьгъбетзава.

МУЗЕЙДИН ТАМАМ СЕКИНВИЛЕ...

Салигъат Гъамзатовадин тІвар СМИ-йра мукъвал-мукъвал къазва, амма вучиз ятІани гзафни-гзаф вири дуьньядиз машгур буба-Расул Гъамзатовахъ галаз алакъалу яз. Чаз лагъайтІа, Салигъат Расуловна неинки вичин машгур диде-бубадин лайихлу руш хъиз, гъаКІ уьмуьрдин юлдаш ва диде язни, ам гъикъван хъсан инсан, викеГъ кас ва халис пешекар ятІа къалуриз кІанзава.

ЮБИЛЕЙ

Алатзавай йис Салигъат Расуловна Гъамзатова патал юбилейдинди я. Ада неинки вичин уьмуьрдин - 55, гъаКІ музейда директор яз зегъмет чІугвазни 20 йис тамам хъун къейдна. Салигъата вичин диде Патимат Саидовнадивай рехъ давамарна. Ада лагъайтІа, 1964-йисалай 2000-йисалди Дагъустандин изобразительный искусствойрин музейдин регъбервалнай. 2001-йисуз музейдиз Патимат Гъамзатовадин тІвар ганай.

ЗУРБАДИ ЯРГЪАЛАЙНИ АКВАДА

Салигъат Расуловнадин гъа сифте гафарилай зун ам Дагъустандин искусстводин тарихдив гъаКІ рикІ гваз эгечІзаватІа гъавурда акъуна.

-За, Дагъустандин коллекцийрай экспонатар эцигнавай, Москвадин гзаф музейрихъ галаз кІвалахна. Кубачидин, Унцукулдин, Къайтагъдин, гъаКІ Дагъустандин художественный адетдин саяткарвилерай устІаррин кІвалахар акурла, вун, абур къетІенбур тирдан гъавурда гъатзава, искусстводин халис эсерар! Машгур гзаф искусствоведрин фикирдалди, чи уьлкведа ва къецепатани, Дагъустанда гъар йикъан яшайишда ишлемишзавай шейэрихъ культурологиядин жигетдай еке итиж ава. Чаз дегъ заманайрин хъенчІин кварар, ленгенар, яшайишда

ишлемишзавай маса затІар, са несилдилай маса несилдал ирс яз къевезвайбур адетдин затІар хъиз аквазва, амма абур, искусствоведри гузвай къиметдалди артефактаря.

Салигъат Гъамзатовади вич кІвалахдив эгечІай сифте вахтара къилел атай са дуьшуьш рикІел хкана.

-Чи патав гзаф итижлу, адетдинди тушир экспонат - Балхардин къаб гъана. Зун ам маса къачунин жигетдай шаклу хъана. Авайвал хиве къуртІа, адал лап итижлу нехиш алай, амма заз адан кІалуб бегенмиш хъанач. Ам Балхардин хъенчІин къапариз хас жуьрединди тушир. Амма гъар гъаКІ ятІани чна ам маса къачуна. Гуьгъуьнлай чир хъайивал, ихътин са шумуд къаб Россиядин Этнографиядин музейда ава. И къапарихъ галаз тамам са девир алакъалу я. Исятда зун мягътел жезва: а экспонат маса къачунин лазимвал за гъаКІ шаклувилик кутунай? -рикІел хкизва Салигъат Расуловнади. -Итижлу мад са факт. За винидихъ лагъанай, чна адетдинбур яз гъа-сабзавай шейэриз къимет гузвач. Балхардин устІаррин нини къачун. Зун Царицынода авайла, заз а нинияр лап рикІивай тир еке ашкъи кваз къалурнай.

Сергей Есенина хъейвал: «Зурбади яргъалайни аквада».

САНАЛДИ КІВАЛАХУН

Мадни а кар итижлу я хъи, ДМИИ-дин директор Россиядин маса шегъерра ва къецепатан уьлквейра авайла, рикІе шадвал аваз а кардал аламат жезва хъи, Дагъустандин искусстводин жуьреба-жуьре жанрайриз талукъ изданияр республикадилай къецени гъалтун мумкин я...

Къейд авун лазим я хъи, Дагъустандин изобразительный искусствойрин музейди Москвадин са жерге музейрихъ галаз агалкъунралди саналди кІвалахзава. ИкІ, «Царицыно» Государстводинди тир музей-заповедник-

дихъ галаз саналди кIвалахунин нетижа яз «Кавказдин гафарган: чил ва инсанар» выставка арадал атана ва гьа ихътин тIвар алаз каталог чапдай акъудна. И музейди 2022-йисуз ДМИИ-дин иштираквал аваз итижлу мадни са выставка кылииз акъудун пландик кутунва.

Салигъат Расуловнади Москвадин сад хъанвай музей-заповедникдихъ (Территория «Коломенское») галаз сих алакьаяр хузва. Ина 2013-йисуз «Дагъустан Евгений Лансередин вилералди» выставка, са йисалайни ДМИИ-да, и музейдиз жаваб яз, «Яргъал тир 1930-йисарай репортаж. Музейдин коллекциядай фотоматериалар», ва, гуьгъуьнлайни, «Подмосковьедин усадьбада сувар» выставка арадал атана.

-Алатай йисуз зун Туладин областдин музейдихъ галаз чина лап кытти тир урусрин XIX асирдин акварелдин коллекция кьалурун патал икьрар хъана. Эхъ. Яракь акъудзавайбурун патав «жуван яракь гваз», лугьурвал, Туладиз жуван самовар гваз фин - им виКегьвал я. Амма и кар мус кылииз акъатдатIа, гьелелигда малум туш, давамарзава ада вичин суьгъбет.

КУЪМЕК

Вичин кIвалахдикай суьгъбетдайла, Салигъат Гьамзатовадивай гьукуматди музейриз куьмек гуниз талукь важиблу месэладикайни талгъана акъвазиз хъанач.

-Чун патал РФ-дин Президентдин Указ еке куьмек хъана. Адал асаслу яз республикадилай кьеце выставкаяр кыле тухун патал музейдиз лазим мураддрив элкьуьрнавай такьатар чара авун лазим я. Мадни заз культураддин министр Зарема Бутаевадин куьмекни кьейд ийиз кIанзава. Ада музейдин кIвалахдиз дикъет ва алакьдай вири куьмекар гузва.

Эгер виликдай республикадилай кьеце са выставка кыле тухун еке агалкъун тиртIа, гила РД-дин МК-дин куьмекдин такьатрин нетижада абур 4-далай тIмил тушиз ачухзава. Идалайни гьейри, эхиримжи йисара Россиядин маса музейри чи экспонатар чпин выставкайра эцигунни тIалабзава. Гьелбетда, кылин гьисабдай яз, ибур Россиядин художникрин эсерриз талукь я. ГьикI хьи, музейда, чна винидихъ лагъанвайвал, Россиядин ва Европадин искусстводин девлетлу коллекцияр ава.

Эхиримжи йисара кыле тухузвай «Музейда йиф» Вирироссиядин серенжемдин ва маса мярекатрин нетижадани агъалийри музейриз итиж авун артух хъанва.

ВИРИДАЛАЙНИ ХЪСАНДИ

-Музейриз кьезвайбурун арада «элита» авайди яни? Вужар я а ксар, гьихътинди я музейдиз атанвай виридалайни хъсан кас? Виридалайни гзаф гузвай и суалдиз музейдин директорди ихътин жаваб гана: шегьерда обществодин тамам са кьат ава- абур республикадин медениятдиз талукь саки вири мярекатра иштиракзава, еке ашкъидалди медениятдиз итижзава. Абурун арада художникарни, искусствоведарни, журналистарни, театрларни, гьакI писателарни, актёрарни, музыкантарни ава.

-Амма виридалайни хъсандакай рахайтIа, адаз вич музейдиз дуьм-дуьздаказ вуч патал атанватIа чизвай кас я. Ада еке ашкъидивди музейдин экспонатрикай хабарар кьада ва анайни ам еке таьсирдив ацIанваз хъфида. Виридалайни хъсанбурун кьадар артух хъун патал искусстводихъ аялар гьвечи чIавалай танишарна кIанда.

ЧЕТИН МЕСЭЛАЯР

Салигъат Гьамзатовади Дагъустандин музейр патал четин месэла абур авай чкаяр дарбур хъун яз гьисабзава. Са шумуд йис идалай вилик А.А.Тахо-Годидин тIварунихъ галай Милли музей куьгъне дараматдиз куьчарна. Гьасятда, ам жир хъиз ахъа хъана. Гила адан лайихлувал ва девлет ачухдаказ аквазва. Гьатта са гьихътин ятIани суьгъуьрдин кьайдада ам Европадин ва Россиядин са чIехи шегьердиз акъатайтIа, регъуь жедайвал туш. Чи музейдикай рахайтIа, чун рикIе еке тIал аваз гьамишалугъ тир экспозицияр кьурбанд авуналди, выставкайрин проектар кылииз акъудунал элячIнава. Чавай жуьреба-жуьре выставкаяр тешкилиз жеда. Гьа са вахтунда чахъ, эгер алава майдан авайтIа, Дагъустандин изобразительный искусстводин гьамишалугъ экспозицияр патал чпихъ еке кьиметлувал авай гьазуран 5-6 экспозицияни ава. Дагъустандин вышивкадиз ва яракьдиз талукь экспозицияр арадал гьун патал залар лазим я. Куьне садра фикирце, Кавказда виридалайни хъсан яракь гьазурзавай чи республикада, анжах 72 шей выставкада эцигнава. Мумкинвал авайтIа, чавай, чна виликрай икI авурди я, тамам са зал яракьрай ацIуриз жедай.

МУЗЕЙДИН ТАРИХ. ВЫСТАВКАЯР

Музейда Дагъустандин изобразительный искусстводилай гьейри, Россиядин, советрин, дуьньядин искусстводин гзаф экспонатарни ава. Шад жедай кар я, 1945-йисуз Э.Капиеван СтIал Сулейманакай кхьенвай, Россиядин художник Н. А.Лакован лап хъсан иллюстрациярни галай «Шаир» ктаб чапдай акъатна. С.Гьамзатовади 1930-йисара янавай а шикилра авай инсанрин несилар гьикI жагъурнайтIа, 1970-йисуз Дагъустандиз сюжет лентиниз кьачун патал машгьур балерина Майя Плисецкая гьикI атанайтIа, гьуьлел ял язавай ам садазни хабар авачиз музейдиз гьикI акъатнайтIа, садазни чир тахъана, музейдин залра кьекъвейдалай кьулухъ ада тарифдин гьихътин гафар ктабда кхьенайтIа ва икI мад рикIел хкана.

ОНЛАЙН-ФОРМАТ ВА ПАНДЕМИЯ

Гележегдин планрикай рахадайла, Салигъат Гъамзатовади къейд авурвал, пандемиядиз килигна са жерге проектар къилиз акъудиз хъаначтлани, музейдихъ гзаф планар ава.

-Абурун жергедик Туладин музейдин фондунай тир «Без срока давности» выставкани ква. Им Ватандин Чехи дяведин йисара арадал гъанвай графикадин коллекция я. Онлайн-форматдикай рахайтла, чна пандемия башламишдалдини и жуьреда кваллахиз эгечнавай. А члавуз алай аямдин технологияр бакара къведа лагъана чна гъич фикирни авунвачир. Гзаф крар коллективдин ва иллаки изобразительный искусстводин отделдин заведующий Александр Сергееван, общественостдихъ галаз алакъайрин рекъай пешекар Женнет Акавовадин чалишмишвилер сеbeb яз къилиз акъудиз алакъна. Гъа са вахтунда музейдиз цийи пешекарар: аялрин аудиториядихъ галаз кваллахдай IT-пешекарар, юристар... бес тежезвайди лугъуз кланзава.

ХСУСИ ЗАТИАРИКАЙ

Искусствода виридалайни вуч бегенмиш я лагъай суалди С.Гъамзатова кеве тунач. Ада вичиз искусстводин са шумуд жуьре мукъва тирди лагъана. Адаз Балхардин хъенчин къапар хуш я, ам «Балхар хуьр» проектдин куратор я. Ам еке агакъунралди П.С.Гъамзатовадин тварунихъ галай ДМИИ-да, Чечнядин Милли музейда, Ингушетиядин изобразительный искусствойрин музейда выставкайра къалурна. Мукъвара и выставка Белгороддин художественный музейда ачухда. Алай аямдин художникрикай адаз Наталья Савельевадин ва Тимур

Къагъирован яратмишунар бегенмиш я. Гъакъни адаз Хайрулла Къурбанов ва Мегъамед Дибировни мукъва я.

Гъелбетда, искусстводикай рахадайла, адан хуси уьмуьрдиз талукъ суални пайда хъана. Аквадай гъалда, машгъур шаирдин руш хъун регъят туш. Ида аял члавалай ви хиве еке жавабдарвал ва жуван бубадин тварцизни кардиз лайхлувал къалурун твазва ва гъа са вахтунда бубадин хъендик тахъунни важиблу я.

Пешекар яз Салигъат Гъамзатовади вичикай фадлай хабар ганва. Ада Махачкъаладин 13-нумрадин школа акъалтларна. МГУ-да, тарихдин факультетда ва ДГУ-да филологиядин факультетда клелна. Адаз аял члавалай тарих ва литература гзаф клан тир. Чехи классра клелдайла адаз вичикай анжах филолог хъана кланзавай.

-Мумкин я, вири крар къилиз акъудиз алакъдай дишегълияр аваз хъунни, амма заз вири крар саналди гъиле къаз четин я. Гзаф вахт хизандихъ галаз акъудиз кланзава, кваллахдини гзаф къуватар къакъудзава. Зи хизан члехиди туш: уьмуьрдин юлдаш Умахан Амирханов юрист я, руш Аминат психолог я ва мектебдиз фенвачир къве хтул. Чехи хтулдал зи бубадин твар Расул эхцигнава. ГъвечИдал - Гъадис. Хтулрин юкъва хъуни заз еке лезет гузва.

Субъбетдин эхирдай Салигъат Расуловна Гъамзатовади цийи йисан вилик Дагъустандин вири дишегълийриз шадвал ва хизанра хушбахтвал хъун алхишна.

-Гъикъван дишегъли кваллахди шад авуртлани, къул, хизан адаз са шейинини эвездач. Гъелбетда, и четин къадамда чна иллаки еке къимет гуз эгечай мягъкем сагъламвални хъурай виридахъ! Къилинди –рикле гъамиша муьгъуьббат хуьн я!

ВИОЛЕТТА РАТЕНКОВА

СтІал Саяд

(куьруь авунва)

Ажалсуз кьиникь

-Йикьар, йифер кьве вахани, гагь гамунин кьилихь шелар ийиз, гагь сада-муькуьдан рикІиз сабурар гуз акьудзавай. Саядавай, хуьруьз-кІвализ экъечІ жезвачир. Яргъалай акурдазни, Саяд дегиш хъанвайди ва адаз и мукьвара хадай аял авайдини чир жезвай. Гьуланазни ам инсанрин вилик акьудун кІанзавачир. Шихрагьмакни умуд кумачир Саяданни кьилиз текъезвай хиялавачир. Хиялар, рикІяй кьведай адетя, амма са бязи хиялар, кьве ваха санал пагъайтІани, са-са хиялар, чина авай вилизни лугьуз тежербур жезвай.

Эхир са югь атана, Саядавай ахьтин хиял, кьилди вичивай кьилиз акьудиз тежедайди чир хъайила, ада лагъана:

-Гьулан бах. Вун заз вахни я, дидени. Заз и дубнья кІамач. Заз жуваз са бас-къаст ийиз кІанзава. Жуваз тади тагана, хъвадай агьу хъанайтІа, зи тІалар-квалар квахьдай.

-Валлагь вун кими хъанва. Жува-жуваз къаст авуна, кьейидаз женнет аквадач. Дубньядални – жегьеннемда, кьейилани жегьеннемда, цІунни муркІарин арада жез кІанзавани?

-Бес за вуч ийида? АкІ ятІа, за аял чІурда. Вучзава за а кицІин гурцІулдикай?

-Туб астахфир ая, Саяд. Аллагьди гайиди, рекьидай са дидедизни ихтияр авайди туш. Ам кьейила, са гунагь, адал гьи фекьиди тенкьил кІелда? Ам ваз сура ни твада? КицІин гурцІул туш, хуьре фур атІана, вегьедай. Ахьтин хиялар рикІиз атунни еке гунагь я. Сад акъатда. Аял хъайитІа, ам за жуван хтул хьиз хуьда, адан кьайгьуда вун жемир. Вун, чилерал эцигайтІа, цІраз гьайиф дишегьли, белки кьисметдай ваз са аваран, ви къадир авай кас жагьин.

Гьа и саягьда, югь рекье тваз, йиф – кьарши ийиз, гамунихь ацукьна, кваквар вегьез, рикІиз са кІус регьят ихтилат-суьгьбетдин ван атайла ва Гьулан инихь-анихь акъатайла, Шихрагьман тІвар кутаз ва тІвар кутан тийиз, Саяда чІалар ягьиз, акьудзавай.

Амма са юкьуз Саядаз вичин бедендин дегишвал акуна. Ада, регьуьз-кичез, Гьуланаз вичин гьалдикай хабар гана. Гьулан, гьасятда гьавурда акьуна. Саядак аял жедай тІал ква. Вичивай жедай кІвалин кьакъа-жунар авур Гьулана, и кардикай, кьуншидал алай вах Пичедизни хабарна. Абуру, кьве ваха, Саядаз чпивай жедай куьмек гун кьейд авуна.

ГьикІ ятІани, Гьуланавай, гамуниз кІамай гьалар кІанз ва гьабурухь дегишардай маса гьаларин кІетІерни гваз атай Ислижагьана Саядан рикІиз тІарвал гана. Ада, Шихрагьмаз, Саяд катна, хтайдакай хабар авайди лагъана. Ина чубнуьхдай затІ авачир. Акур-акурда, гагь Гьуланвай, гагь муькуь вахаривай, сад-къведа, Агъа-Кишидивайни, вах катна, хтана лугьун, дуьз гафар яни? - лугьуз хабарар къазвай. Им, хуьре са акьван шадвал ийидай кар тушир. Садбуру, феи чкада, са тике фу тІуьна кІандай. Ам иниз катна, хтуналди, чарадан ягъанат къачур Саяд Шихрагьима тухунни мегер? - лугьудайбурни авай. Садбуру Шихрагьимаз свас це лагъанвайдакай хабар гузвай. Куьрелди, Ислижагьан, гамуниз бес тежезвай гьаларин паталай тушир атанвайди, Саяд авай Гьулана кІвализ, ам, вичиз хуьрй хъайи ванер кьве ваханни япарихь агакьариз, пака, хвалал яд гьиз фидай рекье гьалтай къвандаз, вичиз жагъанвай цІийи хабаррик, сад-вад артухни кутаз, ахъагьун патал атанвайди тир.

-Кьей вах Ислижагьан, ваз дубньядин кьуд кьиле авай вири крарикай, аламатрикайни хабар ава, – лагъана Гьулана.

-За вуч ийида, Гьулан? Рагьмет хъайи дидеди лагъайвал, зал серки япар ала. Заз гьина вуч хабар ава, гьам гьасятда, зи япарихь галуькьда. Куьн авай чкада, саламат хьурай. Зун хьфида. Саяд, вуна са затІни рикІив кьамир. –Гьулан Ислижагьан рекье тваз къарагьдайла, Саядазни гамунихъай къарагьиз кІан хъана. И арада Гьуланни Ислижагьан, ракІарилай кьецел акъатна, кушкушдин ванер къеззвай. Вичихь вуч жезватІа кьил акъат тавур Саяд, са кІвач экисна, муькуь кІвач вичиз, хкажиз муьтІуьгь тахъайла, рухунал ярх хъана. Ислижагьанан гьед-гьетІдин сив, варцелай хьфидайлани акъвазнавачир. Гафарин са пай амаз, Гьулана, вар кьенйя хак вегьена, акьална. Адан рикІик къалабулук акатнавай. Тади кваз кІвализ хьфей Гьуланаз, Саяд, рухунилай ярх хъанвайди ва ада яваш ванцел цІур ийизвайди акуна.

-Вув, вил акъатай Ислижагьан иниз хийирдиз атанвайди тушир. Акъваз, за дакІардай мес акьудин!

-Заз са затІни хъанвач, Гьулан бах, гьа и тІалдик кьенайтІа, кІанзавай заз. Зунни секин жедай, вазни артухан хажалатар жедачир.

-АкІ лугьумир. Жува жув кьейидаз, жуваз жув кьена кІан хъайидаз – жегьеннем я къеззвайди.

КІвализ кам вегьей Пичедиз Саядал алай гьал акурла, пис хъана ва адай гьарай акъатна:

-Я гурба-гур хъайи стха, лиф хътин Саядакай вуна кьиф авуна хьи! –шехъиз эгечІна. Пичедихъ галаз Гьуланни шехъайла, Саяд чІур хъана, вич вичив гумукънач. Саядан гьал акур вахар, квьеданни шелар кьурана, кьведа – кьве патахъай метІер чилиз яна, Саяд диндал хкиз алахъна.

-Фад! Яд авай къаб гъваш! –Гьулана, къарагъна, да-кІардал алай яд авай жем вахав вугана. Адани, са кьве хупІ сиве къаз, Саядан чиниз ягъиз, хъуькъвер гатана.

Вилер ахъагъай Саядаз, вичиз вуч хъанватІа, къил акъат тийиз, гагъ са вахаз вагагъ муькуь вахаз тамашна.

-Захъ вуч хъанвай?

-Вахъ са затІни, - туьнт рахана Пиче. –Чахъ вуч хъанвай лагъана, хабар яхъ.

-Квехъ вуч хъанвай, ширин вахар, хъанвай гужар заз хъайила?

-Вун и саягъда акун, ам чи кьейи югъ тушни?

...Са шумуд декъикъадилай, хажалат илифнавай кІвалай, аялдин шелдин ванер акъатна...

Эхиримжи гуьруьш

Саяд, кьвердавай яваш жезвай. Адан гьал акур Гьулана, герен-герен хабарар къазвай:

-Мад вуч хъана? Аялдилай алатна къван.

-Гила заз кІамайди, Гьулан бах, са ажал я, ажал!

-Гунагъар къачумир. Дуьньяда валайни кайибур ава. Аллагъдин къадар я, адаз акси хъун еке гунагъ я. Вун жегъеннемдай женнетдиз хтанва.

-Шихрагъим аквазмачир женнетни кІамач, вах.

-Шихрагъим, гужуналди Сабади Милеял эвленмишна. Шихрагъиман къил хура ава. Гьадазни шадвал авач. Ара физ, кьуншийрин папаривай, ада Саядан гьил гьикІ аватІа, жузавалдай.

-Заз жуван гьал хъсан аквазвач, ширин вах.

-Вуч авуна кІанзватІа, ви рикІик вуч кватІа, лагъ вахаз. Чин къамир.

-Чин къуна, къунач, гила са куьникайни къайгъу амач вахаз. Зи гьал хъсанзавач. Заз ам эхиримжи сеферда акун хъувунайІа, кІанзавай, ширин вах.

-Ам вуч ихтилат я вуна ийизвайди? Вуч эхиримжи сефер я, вав гвай гафар?

-Эхъ, эхъ. Заз жуван гьал аквазва. Жез хъанайІа, акуна, вил атІуз кІанзавай заз.

-Ахътин кІвалах аватІа, за адаз ви патав эвердани?

Вилерин ишарадалди, Саяда вичин патав Шихрагъимаз эверун тестикъарайла, Гьулан къарайна, къецел экъечІна. Шихрагъимаз эверун патал ва Саядан гьал писзава лугъуз хабар гваз фин Гьуланаз кутугнаваз акунач. Ада кьунши Секнедин гададиз эверна, ам гъавурда туна, Шихрагъимаз хабар гуз рекъе туна, вич Саядан патав хтана.

Са къадар вахт алатнавай. Югъни хурушум хъана, нехир хкведай вахт хъанвай. Вилерик экв кумаз, и чІуру хабардин ван галукъай Шихрагъим, нехир хтунал вил алаз акъвазнавай чкадилай, Гьуланан кІвалихъди фена. Саяд тухвана, гъуьлуькай катна, хтунни авуна, Гьула-

нан кІвалгалай патахъ кам къачун тавури куьчедин рехъ лап яргъиз аквазвай. Камар виликди къачузвайІани, Шихрагъиман рикІяй агъзур хиял физ, хурудалдин ван ийизвай. Агъа-Киши къванни гьалтначирІа лугъуз, ам Саядан вахан кІвалин варарив агакъна. Вар гатун къулай такур Шихрагъимавай, эверизни жезвачир, са кьве декъикъа алатнач, хабар хъайиди хъиз, Гьулана, вар ахъайна, вич вилик кваз, кІвализ хъфена.

Шихрагъимаз, Гьулана са гафни талгъана, вичиз вар ахъайна, кІвализ хъфенваз акурла, гурарай виниз ам са гужалди хкаж хъана ва ада явашдиз са шумуд кам къачун хъувуна, са хел ахъаз тунвай ракІариз муькува хъана. КІвализ фин Шихрагъимаз кутугна аквазвачир. Ада, кьве гьил кьве патан гуьрцелра акІурна, явашдиз хабар къуна:

-Эвернайни, ширин?

-Эхъ, азизди. Вахъ вил галамаз агъа дуьньядиз физ кІанзавачир заз. Хъсан хъана, вун акуна. –ИкІ лагъана, са живи виниз хкажна, вичиз кьве вилни экъисна, тамашай Саядан къил, мад хъуьцугъандал аватна акур Шихрагъим, кур пашман яз, гурарай агъуз эвичІна, кІвалихъди хъфена.

Пакадин юкъуз, Гьуланан кІвалихъ, Саяд рагъметдиз фенва лугъуз, хъуьчІерик кафандин парчадин кІусар кваз физвай дишегълияр акурла, Шихрагъим, чІулав чухва ва чІулав бармак алаз, кьуншийрихъ галаз, дуьадал фена. Адаз, вичин вах гужуналди бедбахт авур стха Агъа-Киши алаз, анал фин къулай аквазвачир. Агъа-Киши кІвале авачир югъ хъана, Шихрагъим, жемятдихъ галаз сурадал фена ва ам секинарна, кІвализ хтана. Вахар са гъафтеда, Гьуланан кІвализ къвез, вах чпин вириданди тиртІани, адаз дидевал авур Гьуланан рикІиз сабуруар гуз хъана. Къуна гъанвай есирар хъиз, амайбурувай къакъатна, стхадин паб ва гужуналди некаягъ авур Вини СтІалдаллай фекъидик квай вах, къилер хура туна ацукънавай.

Гъеле некІедихъ галамай Алимегъамед, кьуншидал алай дугъри са паб аваз, гьадав гваз, ругур яд ягъиз, калин нек гуз, вичин аял хъиз хуьзвай. Пичеди лугъунни авуна:

-Къей тавур вах, Гьулан, кесиб аял гьикІ аватІа, фена са къил къванни чІугван.

-Финни тефин, чан вах, ам ви ихтир я, амма Жамият, чи Сулейман хвейи, Иминат диде хътин, регъимлу дишегъли я. Инсанар къвез-хъфин къери хъайила, хкиз жедатІа, килигда зун.

-Ваъ, ваъ, аялдай гьикъван гурбагурдин ухшарар къвезватІани, зи ширин вах, зи бедбахт вах Саядан бедендикай хкатнавайди я. Зун фида, зун вуч гваз фида? – хияллу хъана.

-Адаз куьне гайи са затІни кІанзавайди туш. Акси яз, ада вун, вичин кІвализ агайдай, са затІ таганатадач. Алад.

Пиче, къилихъ галай шуткъу дуьзар хъувуна, булушкадин цен кІвачерик акат тавурай лугъуз, са гъиле къуна ва муькуь гъиле, асадиз ухшар авай са кІекІецни гъиле къуна, тІимил юкъ ганваз, кІвалай айвандик экъечІна.

ВАХТУНИХЪ ГАЛАЗ КАМ-КАМУНА АВАЗ

Чирвилер гудай идарайрин ролдикай ва кылдин кас
яз муаллимдин метлеблубликай Республикадин
образованидин центрадин регъбер,
РД-дин педагогрин Ассоциациядин Председатель
Анжела Байрамбеговади сугъбетзава.

– **Куь фикирдалди, алай аямдин муаллим гыхьтинди хьун лазим я?**

– Алай аямдин муаллим чирвилер гунин рекъе кылин ва важиблу кас хъана кIанда. Мадни адаз вичи гузвай предметдай лап дериндай чирвилер хьун ва аялрал рикI хьун герек я. Анжах муаллимдин гафуни, тарс тухунин тегъерди ва итижди чна гуьзлемишзавай хьтин нетижа гузва. Виниз тир дережадин гьич са тадараквивайни им эвез ийиз жедач.

– **Бес цIийи жуьредин методикаяр?**

– Са 8-9 йис идалай вилик чи мектебда интерактивный сифтегъан доскаяр пайда хъанай. Зун классда геометриядин тарсуна авай. Ана стереометрия чирзавай. Заз аламатдин кар, лугьун чна, мультипликацияр акуна. Аялди тIуб тухузва ва ада шикилар чIугвазва. Къенин юкьуз муаллимдин гIиле аялди кIалурун, ам гъавурда тун, са вуч ятIани арадал гьиз хьун патал еке кIуват ава. Алай вахтунда чна биологиядин тарсар патал 3D-проекторар маса къачузва. Инсанди вилерал айнаяр алукизава, мисал яз, адаз клетка гьикI пай жезватIа аквазва. Эгер хъсан чирвилер, аялрал рикI алай муаллимдиз алай аямдин технологияр чизватIа, чирвилер гунин процесс гIаф итижлуди ва машгIулардайди жеда.

– **Куьне лугъузва хьи, муаллим чирвилер гунин карда кылин пай я. Куьне куь къуллугъчияр гьикI хъязва? Абурухъ гыхьтин ерияр хьун лазим я?**

– Абурухъ чпикай лугъуз лап регъят, амма жагъуриз четин тир ерияр хъана кIанда. Муаллимдихъ галаз садлагъай сеферда гуьруьш хъайила, зун патал адан акунар важиблу я. Чина вучиз ятIани и кардиз са артух фикир гузвач. Аялриз муаллим катна тарсуниз атанвайди – ваь, ам абурухъ галаз гуьруьшдиз гъазур хъанвайди акун лазим я: дуьз кIаьдадин пек-партал, кIвачин гуьрчег къапаралукIна, вич кIаьдадиз гъана. Муаллимдин кIалуб – им вичиз чир хьун лазим тир дерин чирвилер хьиз, гIаф важиблу я.

Ахпа за кылин фикир ада къачунвай чирвилериз гузва. За, гъахъ лагъайтIа, садрани кIиметар авай чар къалурун истемишайди туш. Заз и кар кутугнавачирди хьиз аквада. Амма, инсанди гьи вуз акъалтIарнаватIа, важиблу я. Заз, гьелбетда, инсанди виликдай кIвалахай тежриба итижлу я. Эгер зи вилик жегьил пешекар кватIа, мектебдиз кIвалахалатун квехъ галаз алакIалу ятIа чирзава.

– **РЦО-да жуьреба-жуьре мярекатар кыле тухузва. Абурукай важиблур тирбурукай сугъбет авунайтIа кIанзавай.**

– Республикадин дережадинди тир «Науки юношей питают» фестиваль гъар йисуз кыле тухузва. Ина республикадин чирвилер гудай идарайра кIелзавайбурун ва муаллимрин ахтармишунрин кIвалахрин ва проектрин конкурсрин нетижаяр къазва. Фестиваль – Дагъустандин илимдин виридалайни чIехи ва гуьр-

чег суваррикай сад я. Ана 1000-далай виниз аялри – бахчайра тербия къачузвайбурулай башламишна школайра чIехи классра кIелзавайбурул къедалди, гъакIни республикадин вири районрин ва шегъеррин муаллимри иштиракзава.

Яратмишунрин «Къуй къени гафуни руьгъ ахварай авудрай» международный конкурс - имни «РикI къенивилев ацIура» литературадин проектдин сергъятра аваз кыле тухузвай чIехи проектрикай сад я. Конкурсада 7-25 йисарин яшда авай авторри са шумуд номинациядай: проза, шиират, драмадин эсер, ктабдин аннотация, фотосюжет, кIелай са эсердин иллюстрация чпин алакIунар къалурзава. Конкурсадин нетижа яз гъалиб хъайибурун ва призёррин эсеррикай ибарат тир сборник чапдай акъудзава. 2020-йисуз конкурсада Дагъустандин вири муниципалитетрай ва мукъвал тир къецепатан уьлквейрай тир 1500-далай виниз аялри иштиракна. «Зи къени Дагъустан» шикилрин конкурсни итижлу ва важиблу проект я. Шикил ягъунин устадвилелди чна волонтерстводин темадал, яшайиш патал важиблу кIвалахдал фикир желбзава, мектебра кIелзавай аялрин яратмишунрин мумкинвилер ачухарзава.

– **Ихьтин зурба центрадин регъбер хьунилай гъейри, Куьн Дагъустандин педагогрин Ассоциациядин председатели я...**

– Республикадин образованидин центр «Дагъустан Республикадин педагогрин Ассоциация» региондин

общественный организациядин майдан я. Ассоциация образовани-диз талукь политикадин тактика ва стратегия кылиз акъудунин рекъяй Дагъустандин образованидин ва илимдин Министерстводин амадаг я, ада 18 предметдай республикадин педагогрин сообщество санал кIвалI-зава. Адан регъбер яз, сифте нубатда за муаллимриз чпин пешекарвал хкажиз куьмекзава: РД-дин образованидин ва илимдин министерстводин къуллугъчийрин, общественный структурайрин векилрин иштираквал аваз жуьреба-жуьре семинарар, педагогикадин рекъяй работникрин слётар, республикадин вири муниципалитетрин муаллимрин-

предметникрин иштираквал аваз семинар-совещанияр ва чирвилер гудай форумар кыле тухузва.

Центрада акъалтзавай несилдиз ватанпересвилин тербия гунир рекъяй еке кIвалах тухузва. Хъсан музей ава, мукъвара кадетрин класс ачухнава.

2018-йисан декабрдиз РД-дин «Республикадин образованидин центр» ГБОУ-да военно-патриотвилин рекъяй тербия гунай ва мектебра кIелзавай аялриз военный рекъяй къуллугъдиз гъазурунай региондин центр ачухна. Адан макъсад - акъалтзавай несилдиз руьгъдинни ахлакьдин тербия гун, гъвечIи Ватандихь кIанивал артухарун, жуван республикадин меденият ва тарих чирун, гражданвилин позиция мягъкемарун ва икI мад я. И жигъетдай акцияр, конкурсар, викторинаяр ва маса серенжемар тешкилзава.

– **Центрадин ва Ассоциациядин кIвалах неинки Дагъустан Республикада кыле тухузва. Малум тирвал, Куьне Вирироссиядин дережадани бегъерлуодаказ саналди кIвалахун къайдада тунва.**

– Гъакъикъатдани, вичин кIвалахда Ассоциацияди Москвадин, Казандин, Калининграддин, Астрахандин, Ульяновскдин ва Ярославлдин образованидин чIехи организацийрихь галаз сих алакьада аваз кIвалахзава. Иллаки Казандин федеральный университетдихь галаз чи алакьаяр лап хъсанбур, сихбур я: чна саналди «Ингилис чIалай тотальный диктант» проект кылиз акъудна. Ана Россиядин вири регионрай 8000-далай виниз, гъа гысабдай яз Дагъустандаини 1500 аялди иштиракна. «РикI къенивилев ацIурин» проектда мукъвал тир къецепатан буьлкведай ва Россиядин Федерациядин 38 субъектдай тир аялары иштиракна.

Идалайни гъейри, чна Москвадихь, Санкт-Петербургдихь, Казандихь галаз Вирироссиядин ачух тарсар, вебинарар кыле тухузва. Чахъ выпускникар ингилис чIалай ЕГЭ-диз гъазурун паталарада мензил аваз кыле тухузвай (дистанционный) тарсарин циклар, видеоконференцияр ава. Медениятдизни чIалариз талукь яз сада-сада тежриба гун патал Австралиядин, Германиядин,

Китайдин школайра кIелзавай аялрихь галаз телемуькъвер-видеотарсар кыле тухузва.

– **Куь Центрадихь мадни гъихтин лайхлувилер ава?**

– Республикадин образованидин Центр - им Кеферпатан Кавказда алай аямдин виридалайни чIехи мектеб я. Чи Центр - им гуьрчег, вичихь футбол ва волейбол къугъвадай, гъакIни турникар, перпилагар ва гъвечIи классра кIелзавай аялар патал каруселар алай майданар галай дарамат я.

Образованидин Центрада дуствилин коллективди зегъмет чIугъазва.

Абур гъар сад къетIен бажарагъ авай ксар я. Абурун устадвал пешекар-вили конкурсра, жуьреба-жуьре конференцияра иштирак авунин нетижада мадни хкаж жезва. Центрадин мугъманрин арада мектебрин директорарни, абурун заместителарни, муаллимарни, вожатыярни... жезва.

Мадни а кар къейд ийиз кIанзава хьи, чи мектебдин методикадин майдан неинки педагогри чпин гъар йикъан кIвалахда менфят къачузвай къайдаяр хъсанарун патал, гъакI центрадин кадрийрин потенциал вилик тухун ва мадни хъсанарун патални туькIурнава.

– **Къез Дагъустандин педагогрин тIварцIихь алхишдин гъихьтин гафар лугъуз кIанзава?**

– Зи фикирдалди, алай аямдин общества жува-жуван винел кIвалахзавай, датIана цIийи чирвилерихь калтугъзавай, гележегдикай фикирзавай инсандиз виридалайни чIехи къимет ава. Алай аямдин муаллимни гъа ихьтинди хъун лазим я. Идахь галаз алакьалу яз образованида педагогди къазвай ролни, талукь тирвал, адан вилик акъвазнавай ве-зифаярни дегиш жезва. Педагогди, сифте нубатда, аялдиз «кIелиз», ма-садалай аслу тушиз кIвалахиз чирна кIанда. Виридалайни кылинди: алай аямдин муаллим вахтунихь галаз кам-камуна аваз фин герек я. За республикадин вири педагогрин абур бахтлубур хъун алхишзава. Вучиз лагъайтIа, чпин къайгъуйрин дерин яцIа ва хажалатдик квай инсанди бахтлу аял тербияламишдач эхир!

ЭДУАРД ЭМИРОВ

Аза – Алибег Тахо-Годидин руш

Бубадин хайи ватандин чили ва анин инсанри, дугъ-риданни, чи аялвилиз са гъихътин ятлани экувал, вафалу дуствилин нурлувал гана, чан къурбанд ийиз гъазурвал къалурна. Чун Махач Дахадаевакай ва Уллубий Буйнакскийдикай суьгъбетар япара аваз члехи хъана -абур неинки ктабрин игитар, гъаклни чи бубадин дустар тир эхир. Квале чун «халуяр» лугъуз гзаф къени ва хъсан инсанрихъ галаз рахазвай. Амма чи фикир-дизни гъич къведачир абурун гъар садан уьмуьрдин рехъ са ажайиб, агъвалатрив ацланвай ктаб хъиз тирди. Ибурун жергедик, гъелбетда, чи халуярни квай-Гъамид ва Абдурагъим Далгатар. Ина чара уьлкведин инсандиз ухшар тир, рехи чларар авай Жалал Коркмасов авай. Ина Нажмудин Самурский авай: чин атлугъай, вичин хиялрик квай - ам Ксения Александровнадин –чи дуст рушан гъуьл тир.

Чи дустарин арада игитриз ухшар авай вичин клалубри чун гъейранарзавай Муслим Атаевни, машгур партизан Рабадан Нуровни, хала Наидани, чи халу Хан Мегъамедовни, Сулейман Сулеймановни, чи рикл алай игит Гъажи-Муратан хтул руш-чулава чларар, чулава вилер авай, вич гзаф яхунди тир Уммочка халани авай.

1934-йисуз Ленинграддай хтанвай, вичихъ яру-расува алай рангунин чларар, къацу вилер авай, вичин халу-диз, члехи Шамилаз ухшар авай Нафисат хала чал къил

Репрессийрин тема чи гъукуматдин тарихдин къакъудиз тежер пай ва адан залан чинрикай сад я. Иллаки чеб аялар тирла и бедбахтвал къилел атайбур, диде-буба чпин вилик дустагъ авун акурбур, жуван хайи ватанда жув хаиндиз элкъвейбур, лайихсуздаказ «халкъдин душмандин аял» лагъай твар акъалтайбур патал виридалайни залан я. Агъадихъ чна аял члавуз «жегъеннемдин азабар» акур Аза Тахо-Годидин риклел хкунрай са чулук чапзава.

чулгув аз атайла, чи шадвал акунайла! Ам Ленинграддин блокададин вахтунда гишинвиликди телеф хъанай.

Къилелай буба алатай вахтунда зи 15 йис тир. Риклел алама, 1937-йисан 22-июндин пакама къилляй гъукуматдинди тир дачада, Мамонтовкада (бубади а вахтунда ВКП(б)-дин ЦК-дин образованидин отделдин заведующийдин заместителвиле кваллахзавай), зун дидеди ахварай авуднай. Диде ина акун за гуьзлемишзавачир, гъикл хъи ам мектеб акъалтарун къейдзавай зи члехи стха Гъажи-Муратахъ галаз Москвада авайди тир. Пакама къилляй квалеле гъеле мичлизмай. Дидеди зи винел алгъана, ахвара амай, зи япал лагъана: «Буба дустагънава, киче жемир». Са гъихътин ятлани инсанар квалеле къекъвезвай. Ина лагъайтла, къекъведай затлани авачир. Са арадилай дидени галаз вири квахъна, чун къилди амукъна, пудни, пакамахъ чна цлийи уьмуьр башламишна-зун, виридалайни члехиди, саки 3 йисан залай гъевчли Махачик ва лап гъевчлиди, 6 йиса авай Миночка. Вири налугъуди гъамишагъаикл тир. Загъевчлибурун къайгъударвалзавай: чна пакаман, нисинин фу тлуьна. Гъа икл къилди аваз чун, са гъафтеда къван яшамиш хъана. Ахпа диде хтана ва ада чун Москвадиз хъфин лазим тирди лагъана. Мукувал йикъарикай са юкъуз чун тухуз машин атана, чун Москвада авай чи квалелиз хкана. Подъезддин са пай ина ичли тир. Анай амайбурун бубаярни акъуднавай. Къаншарда авай, лугъурвал военный квал, амни саки ичлизвай.

Факъир зи стха, Гъажи-Мурат, пакама къилляй мярекатдай шаддиз, азад яз хтана - мектеб акъалтарнавай, хъсандиз келнавай, члехи классрин дамах! Бубадин квал ичли я: йифди ина са квехъ ятлани къекъвез, квалени

чин-пад кІаник авунвай. Са шумуд йикъалай стхадиз комсомолдин бюродиз эвер гузва, виридалайни къени Володяди, комсомолрин гъамишалугъ кІвенкІвечиди, Тахо-Годи, халкъдин душмандин хва хъиз, комсомолдай акъудун тІалабзава. Комсомолдиз гъахъун патал характеристикани адаз халу Жалал Коркмасова ганвайди тир. Амни дустагънава, ахпа амайбурни сад-садан гуьгъуьналлаз фида. Амма чІехи шадвал ам тир хъи, бюрода вирида гъуьжетиз башламишна, эхирни, стха комсомолдай акъуднач. Гуьгъуьнлай, фронтда, сифтегъан женгерикай садалай къулухъ ам партиядиз къабулна.

1937-йисан 18-июлдиз за жуван экуь-вили рангунин дафтарда къейдда: «Ежоваз Ленинан орден гана». Дидеди буба са 2-3 вацралай хтуник умуд (гзафбуру хъиз) кутунвай. Гъикъван дугъри тир, фикирзава за гила, буба хкведа лагъана а чІавуз Сталинакни умуд кутунвай.

Амма уьмуьр давам жезва. Дидеди кІвалахал акъвазун паталеке чалишмишвилерзава, амай ктабарни маса хгузва (бубадин архив, гъакІни Кавказдикай виридалайни къиметлу ктабар, а чІавуз ми хъиз хутахнай), бубадин къадар-къисметдикай чирун патал физ-хквезва, амма чи уьмуьрдин къайда чІур тахъун патал алахъзава. «Белки, юлдаш Сталина дидедин чарариз жаваб гуда? - фикирзавай за. –Бубадик са тахсирни квач эхир. ГъалатІ хъанва. Ада гъар гъикІ хъайитІани ахтармишна чирда. Адаз буба хъсандиз чизвайди я эхир, гъелбетда, буба адан рикІел алама. Белки, адаз чун язух къвен?»

Ваъ, аялар, иллаки халкъдин душманар, адаз язух къевзвачир, гъа са вахтунда ада аялри диде-бубадин патахъай жаваб гузвайди туш лагъана малумарнайтІани. Дидеди, умуд атІанваз, зунни гъвечІи стха Владикавказдиз, вичин стхадин, профессор Леонид Петрович Семенован патав ракърунин къарар къабулна. Л.Семеновахъ вичин хизан авачир, ам вах Елена Петровнадихъ галаз яшамиш жезвай. И кІвале зи дидени хана, чІехи хъайиди тир. Гъа ина, чи чІехи дидедин хизанда, 1912-йисуз гимназия акъалтІарна

ва анай Москвадин университетдиз кІелиз фидалди зи бубани яшамиш хъана. Леонид Петровичаз чпин рикІ алай Алибеган ва Нинадин аялар къабулиз кичІе хъанач. Абуру викІегъвал къалурна.

Чи дидеди бахтсуз гележег хуникай ва вични дустагъ авун мумкин тирдакай фикирзавай. Вучиз лагъайтІа, халу Гъамид Далгатни дустагънавай, имлишан тир. Тади гъалда, гъа сифте йикъара, чи кІвале авай шейэр сиягъдиз къачудалди, ада сандухар, халичаяр, къиметлу затІар, гъатта пианинони, кІватІзава ва Владикавказдиз рекъе твазва. НКВД-шникри сифте нубатда яракъ вахчузвайди тир. Вилик девиррин гапурар, гъатта аялриндини (гъвечІиди, амма халисанди) ва, гъелбетда, бубадин тІвар кхъенвай тапанчи вахчуна.

Гила чи гъилий дидени акъатзавай. Ам цІийи йис алуькъдалди са тІимил вахт амаз кІвалай акъудна тухванай. ГъвечІи чемодан (зи рикІел ам хъсандиз алама, гъвечІи, шуьгъуьрангунин тумаждинди) лазим шейэрни аваз ада фадлай гъазурна эцигнавай. (Тамам 5 йисуз ам Мордовиядин Темникра лагерда хъана ва анай инвалид яз экъвечІна). ГъвечІи стха аялрин колониядиз рекъе туна, гуьгъуьнлайни ам дустагъдин азарханада чахуткадикди къена. Гъа икІ, мягъкемди тир ва хъсан-

диз яшамиш жезвай чи чІехи хизан чкІана. Гъа икІ, чун хътин агъзурралди хизанар терг хъана. Алааматдин кар я, чакай пудал чан аламукъна, чІехи хъана ва гъарда вичин уьмуьр башламишна, 1956- йис алуькъна, буба ва диде туьгъметдикай хкудун акун къисмет хъана.

Гуьгъуьнлай студентка яз ва Москвада авай вахтунда, зун МГБ-дин архивда бубадин хеуси делодихъ галаз таниш хъана. Адаз пантюркитский тешкилатда иштиракунай тахсир кутуналди 1937-йисан 9-октябрдиз гуьлле гана. Пуд касдикай ибарат тир судди адаз талуькъ къарар 15 декъикадин вахтунда акъудна. Бубади вичин тахсир хиве къуначир. Къарар акъудай юкъуз адаз гуьлле гана. Бубадин мейит Дондин стхавилин 1-нумрадин сурафа ферикъатнава. Ина кучуковайбурун сиягъда ам 2002 - нумрадик ква. Бубадила амай аманат яз зав архивдай адан яру партизанвили билет ва нур квахънавай вилер авай, ачух хев галай рубашка алай инсандин дустагъда янавай шикил вахкана... Гъа иналди куьтягъ...

Гъазурайди Алав АЛИЕВ

Фразеологизмаяр

Бязи вахтара лугъзвай гафари кЕвелай таъсир авун ва я са гъихътин ятлани гъиссерин гужлувал къалурун паталди чна фразеологизмаяр (мягъкем ибараяр) ишлемишзава. Вичин гъар йикъан рахуна са фразеологизм къванни ишлемиш тийизвай инсан бажагъат жада. Гъихътин гафариз лугъуда фразеологизмаяр?

Чпихъ чІала тайин са мана авай ва гъамиша санал ишлемишдай къвед ва я са шумуд гафуникай иба-

рат кІватІалриз **фразеологизмаяр** ва я **мягъкем ибараяр** лугъуда. Месела: къуьнкъуьневаз, метІай ядай, къуьрен рикІ авай аждагъан ва масабур.

Мягъкем ибарайрихъ чІала еке метлеб ава. Абуру чІалан девлетдин важиблу пай яратмишзава. Предложенида са члендин везифа къиле тухуда.

Тапшуругъ: агъадихъ ганвай шикилра гъи фразеологизмаяр къалурнаватІа лагъ.

Журнал в журнале

*Нежная сливочная
панна-котта и сочная
апельсиновая карамель
– идеальная пара,
состоящая из
противоположностей*

ПАННА-КОТТА С АПЕЛЬСИНОВОЙ КАРАМЕЛЬЮ

ДОЛГИЕ
ЗИМНИЕ
КАНИКУЛЫ
– ЛУЧШИЙ ПОВОД
ПРИГОТОВИТЬ ДОМА
КЛАССИЧЕСКИЕ
ДЕСЕРТЫ.
ИХ ЛЮБЯТ ВСЕ
БЕЗ ИСКЛЮЧЕНИЯ

- ✓ молоко – 400 мл
- ✓ жирные сливки (20%) – 400 мл
- ✓ ваниль – 2 стручка
- ✓ желатин – 5 листов
- ✓ ликер – 5 ст. л.
- ✓ цедра одного апельсина
- ✓ мелкий сахар – 350 г
- ✓ апельсин – 5 шт.

Панна-котта – это не просто классика, а супер-классика: сложно представить себе итальянский ресторан, в меню которого нет этого десерта. Нежный, ароматный, одновременно сладкий и обволакивающий вкус заставляет думать, что за этим кремом скрывается какой-то особый секрет. Рецепт блюда очень прост: на то, чтобы приготовить панна-котту дома, нужно 15 минут. И еще совсем немного терпения, чтобы дождаться, пока она застынет.

1. Поместим листы желатина в миску с холодной водой – они должны как следует размокнуть.

2. Стручки ванили разрежем вдоль и тщательно выскребем их содержимое, стараясь сохранить его полностью.

3. Смешаем молоко, цедру апельсина, ванильные стручки и семена из них, сливки и 100 г сахара в кастрюле и будем нагревать до появления первых пузырьков. Убавим огонь и оставим покипеть 3-5 минут, помешивая.

4. Оставим смесь настояться еще 10 минут, а затем процедим через сито.

5. Достанем желатин из воды, переложим в молоко и будем тщательно размешивать, пока пластины полностью не растворятся.

6. Перельем смесь в большую форму или распределим ее по маленьким формочкам

и уберем в холодильник как минимум на 5 часов, для застывания.

7. Перед подачей очистим апельсины от кожуры, срезая и белую подкожную мембрану, аккуратно вырежем ножом мякоть из каждой дольки. Оставшиеся части выжмем в глубокую миску – получится примерно 70 мл сока.

8. Разогреем антипригарную сковородку и выложим туда оставшиеся 250 г сахара. Дадим ему растаять и доведем до состояния карамели.

9. Добавим апельсиновый сок – от этого карамель резко загустеет и, возможно, возмущенно зашипит. Пугаться не нужно: продолжим нагревать ее до тягучей однородной консистенции, помешивая, а после снимем с огня.

10. Достанем из холодильника застывшую панна-котту. Чтобы легко извлечь ее из формы, аккуратно проведем ножом по краям, а потом окунем дно формы в горячую воду и перевернем ее на тарелку.

11. Украсим десерт апельсиновой мякотью, польем карамелью и подадим в ту же самую секунду.

Картофельный гратен

ИНГРЕДИЕНТЫ:

Молодой картофель с тонкой кожицей – 750 г
Жирные сливки (20%) – 300 мл
Цельное молоко (6%) – 200 мл
Пармезан (тертый) – 8 ст. л.
Чеснок – 2 зубчика
Тимьян – 3-4 веточки
Розмарин – 2 веточки

1. Разогреем духовку до 160 °С.
2. Смажем сливочным маслом керамические формы для гратена.
3. В небольшой кастрюле смешаем сливки, молоко, чеснок и травы и поставим на огонь. Доведем до кипения на медленном огне, помешивая, чтобы не образовалась пенка.
4. Выключим огонь и оставим молоко настояться в кастрюле 10 минут – за это время и чеснок, и прованские травы отдадут все свои ароматы.
5. Извлечем травы и чеснок – лучше всего процедить молоко через сито. Хорошо посолим.
6. Молодую картошку можно не чистить. Просто нарежем ее очень тонкими кружочками и разложим на формах слоями. Главное – сделать ровным верхний слой.
7. Разольем по формам молочную смесь, сверху выложим натертый сыр и поставим в духовку.
8. Запекать гратен нужно чуть больше часа, чтобы картошка стала совершенно мягкой.

Гарнир из картофеля «Лепесточки»

ИНГРЕДИЕНТЫ:

200 г картофельных клубней;
40 мл растопленного сливочного масла;
40 мл растительного (оливкового или подсолнечного) масла;
10-15 г чеснока;
Розмарин, соль и специи по вкусу

1. Картофелины примерно одинакового размера и правильной овальной формы очистить от кожуры, а затем натереть на специальной терке или нарезать кружочками 1-1,5 мм толщиной.

2. Смешать оба вида масла. Этой смесью при помощи силиконовой кисти смазать изнутри форму для запекания, но не расходовать все масло сразу.

3. Далее картофельные лепесточки красиво выложить в форме распустившейся розы. Сверху посыпать солью, измельченным чесноком и розмарином.

4. Полить оставшимся маслом и отправить в духовку запекаться при 200

градусах. Время приготовления будет зависеть от величины формы и тол-

щины картофельного слоя. В среднем понадобится от 45 минут до 1,5 часа.

Фаршированные цукини

ИНГРЕДИЕНТЫ:

*Цукини – 3 шт
масло оливковое – 2 ст. л.
мясо краба – 300 г
лук зеленый – 10 г
петрушка – 3 ст. л.
лимон – ½ штуки
сыр эмменталь – 2 ст. л.
соль, перец по вкусу*

Нарезать цукини вдоль на 2 половинки. Удалить семена и мякоть. Мякоть порубить, добавить нарезанное крабовое мясо, лук, петрушку и натертый сыр. Посолить, поперчить, добавить масло и перемешать. Начинить цукини. Посыпать сухарями и сбрызнуть соком лимона. Выложить в смазанную маслом форму и запекать 35 мин. в режиме конвекции.

Оливье на новый лад

БРЫЗГИ ШАМПАНСКОГО,
ДРАЗНЯЩИЙ АРОМАТ МАНДАРИНОВ,
РАЗНОЦВЕТНОЕ КОНФЕТТИ И...
ЕГО ВЕЛИЧЕСТВО ОЛИВЬЕ!
УДИВИТЕ ГОСТЕЙ НЕОБЫЧНЫМ
ВКУСОМ ПРИВЫЧНОГО БЛЮДА
– СМЕЛЕЕ ДОБАВЛЯЙТЕ В НЕГО
АВОКАДО, ЧЕРНОСЛИВ ИЛИ ДАЖЕ
КОПЧЁНУЮ РЫБУ.

ОЛИВЬЕ С АНАНАСОМ

ИНГРЕДИЕНТЫ:

*200 г картофеля,
200 г отварной курицы,
1 ананас,
½ луковицы,
100 г горошка,
1 морковь,
соль, майонез по вкусу*

Курицу мелко порезать. Очищенный ананас, вареные картофель и морковь порезать кубиками в блендере. Лук порубить. Перемешать все, посолить, заправить майонезом, выложить на тарелки и оформить листьями салата. Оливье к празднику – за считанные минуты!

ПРАЗДНИК МУДРЕЦОВ

21 декабря с приходом темноты евреи отмечают великую Хануку. По-другому она называется Праздником огней и отмечается целых восемь дней. Почему? По легенде, в 165 году до н. э. воины Маккевея освободили европейский народ от продолжительного нашествия греко-сирийских войск и поэтому решили зажечь менору (еврейский семисвечник) и освятить Храм. Однако масла в меноре было очень мало. И здесь произошло чудо: масла хватило на целых восемь дней! В память об этом чуде принято зажигать ханукию, раздавать монеты и угощать всех суфганией (пончиками с повидлом).

Способ приготовления суфгании

ИНГРЕДИЕНТЫ:

*350 г муки,
щепотка соли,
мускат, орех, корица,
2 яйца, 2 ст. л. сливочного масла,
варенье, 100 мл растительного масла,
сахар, пудра, дрожжевая смесь.*

- Перемешаем муку, сахар, соль, корицу, желтки, мускатный орех и готовую дрожжевую смесь.
- Добавим сливочное масло, потом поставим в холодильник.
- Разделим тесто на части, положим в центр каждой варенье, слепим по краям, а затем смажем белком и поставим в теплое место на 30 минут.
- Положим пончики в горячее масло на 5 минут.
- Готовые пончики нужно посыпать сахарной пудрой.

УВЛАЖНЯЮЩИЙ ЭФФЕКТ

Главный признак здоровой кожи – ее эластичность и нежность. А такой она может быть в том случае, если содержит достаточно влаги.

Казалось бы, стоит окунуть лицо в воду – и ваша кожа, которая испытывала дискомфорт от сухости, снова станет упругой и свежей. Но вот парадокс – вода не способна проникнуть сквозь липидный слой кожи. Именно поэтому дерматологи советуют использовать для умывания молочко, а затем смывать его ватным диском, смоченным в воде. Идеально, если это природная термальная вода, содержащая минеральные соли и микроэлементы. Такая вода стимулирует защитные функции организма.

Кожа жаждет

Почему она становится обезвоженной? Причин тут много: структура кожи, возраст, окружающая среда, климатическое воздействие и другие факторы. Ежедневно незаметно для нас влага испаряется из кожи. При недостаточном уровне влаги в роговом слое кожа

становится чувствительной, возникает раздражение, ощущение стянутости и дискомфорта.

Сухость – первый симптом повреждения эпидермиса.

Что отличает сухую кожу?

- Стянутость (кожа не знает покоя, есть постоянное ощущение стянутости).

- Чувствительность (кожа слишком остро реагирует на жесткую воду, холод, ветер, работающие батареи или кондиционер).

- Снижение эластичности (иссушенным тканям не хватает эластичности).

- Шелушение (на поверхности кожи появляются неровности и сухие участки).

В той или иной степени симптомы сухости кожи можно встретить у большинства людей. Отметим, что организм сопротивляется: процессы восстановления в нем протекают практически непрерывно. Тем не менее коже нужна

и помощь извне. При этом важно правильно выбрать помощника.

Тонкие связи

Увлажняющие средства выполняют роль барьера, который препятствует испарению влаги. Такие кремы и эмульсии продлевают молодость кожи, сохраняя ее упругой и мягкой. Однако уход должен быть регулярным.

Качественные увлажняющие средства не закрывают поры, не вызывают акне или аллергической реакции.

Существуют различные типы увлажняющих средств, в соответствии с типами кожи. Поэтому, покупая крем, убедитесь, что он подходит именно вам. В состав увлажняющих средств для сухой кожи входят биологические жирные кислоты, а также биолипиды, которые укрепляют естественный барьер. Для нормальной кожи используют менее жирные ингредиенты. Жирной –

нужны средства с максимально легкой текстурой. Старайтесь не пользоваться ароматизированными увлажняющими средствами, содержащими большое количество ингредиентов.

Вас не радует цвет лица? Обратите внимание на тональные увлажняющие средства. Чтобы эффективно бороться с морщинками, увлажняющий крем должен содержать солнцезащитные фильтры.

Как правильно

Независимо от типа кожи увлажняющее средство надо наносить на чуть влажную кожу – крем или эмульсия помогут удержать влагу в верхних слоях дермы. Так нужный эффект сохранится дольше. Очистив и тонизировав кожу, слегка побрызгайте ее водой. Промокните влагу салфеткой, а затем точечными движениями нанесите на лицо немного увлажняющего крема и равномерно распределите, не втирая.

Обладательницам жирной кожи достаточно совершать такую манипуляцию раз в день. Если кожа сухая, увлажнять ее придется чаще, по мере необходимости. Особого внимания требует чувствительная область вокруг глаз. Вы заметили, что кожа здесь склонна к сухости? В таком случае подберите для нее отдельное увлажняющее средство.

СОСТАВЛЯЮЩИЕ ХОРОШЕГО УВЛАЖНЯЮЩЕГО СРЕДСТВА

В состав увлажняющих средств обычно входят насыщенные жиры, глицерин, минеральные масла.

- Хорошим увлажняющим эффектом обладают такие вещества, как гиалуроновая кислота, растительные полисахариды (впитывают и удерживают большое

количество влаги, но не вытягивают ее из кожи).

- Многие увлажняющие средства содержат натуральные масла или воски: масло жожоба, масло ши, персиковое масло, пчелиный воск (все они предотвращают обезвоживание и сухость кожи).

- Качество крема повышает присутствие витамина Е (антиоксидант) и минералов (питают кожу).

- Для снабжения кожи строительным материалом используют жирные кислоты (линолеовую и линоленовую), полученные из растительных масел.

Мороз и заяц

Русская народная сказка

Повстречались как-то в лесу Мороз и заяц.

Мороз расхвастался:

– Я самый сильный в лесу. Любого одолею, заморожу, в сосульку превращу.

– Не хвастай, Мороз, не одолеешь! – говорит заяц.

– Нет, одолею!

– Нет, не одолеешь! – стоит на своём заяц.

Спорили они, спорили, и надумал Мороз заморозить зайца. И говорит:

– Давай, заяц, об заклад биться, что я тебя одолею.

– Давай, – согласился заяц.

Принялся тут Мороз зайца морозить. Стужу-холод напустил, ледяным ветром закружил. А заяц во всю прыть бегать да скакать взялся. На бегу-то не холодно. Или катается по снегу да приговаривает:

– Заяц тепло, зайцу жарко! Греет, горит солнышко ярко!

Уставать стал Мороз, думает: «До чего ж крепкий заяц!» А сам еще сильнее лютует, такого холода напустил, что кора на деревьях лопается, пни трещат. А зайцу все нипочем – то на гору бегом, то с горы кувырком, то чертогоном по лугу носится.

Совсем из сил Мороз выбился, а заяц и не думает замерзнуть.

Отступился Мороз от зайца:

– Разве тебя, косой, заморозишь – ловок да прыток ты больно!

Подарил Мороз зайцу белую шубку.

С той поры все зайцы зимой ходят в белых шубках.

Мочохдин вир

Дагъустандин, вич гьуьлелай 1600 метрдилаи гзаф къа къанда авай Хунзах районда Тебиатдин надир имарат - Мочохдин вир ава. Ам арадал атуни тарих ихътинди я. 1963-йисуз лап гзаф марфар къвана. Абурун нетижада раган члехи са пад алай чкадила юзана, саки 8 юкьуз ам, суткада 250 метрдин мензилдиз финалди, Тимил яд авай Мочохтлар вацлув къван агакъна. Рага вацлун дерин ва гуьтлугь чкадила дагъардин сив клеуналди, ам Тебиатди арадал гъанвай, саки 40 метрдин къакъанвал авай плотинадиз элкъвена. Гъа икI дагъларин юкъни-юкъва гзаф гуьрчег вир арадал атана.

Вириз яд дагълара авай живер цуруникди, марфар къуникди, булахрай ва гъвечли вацлай къвезва. Яд ана лап къайиди я. Гатуз винел

къат 25 градусив агакъна чими хьун мумкин я. И вахтунда ана сирнав ийиз, катерра, катамаранра, лубтквейра аваз физ жеда. Къуьд клевиди хъайила, Мочохдин вир муркIади къазва, ам хъуьтлугь ял ядай зурба майдандиз - райондин агъалийринни туристрин рикI алай чкадиз элкъвезва. Ина туристрин слетар, экскурсияр, студентар патал чуьлдин шартIара практика къиле тухузва.

Мочохдин вир къуд патахъай дагъларин гуьрчег ценери къунва. Иник кеферпата - Очлидин ва къиблепатани Танусдирилдин дагъларин циргъер акатзава. Танусдирилдин виридалайни къакъан куклуш – Ичгох дагъ (2,2 км) я.

Вире са шумуд жуьре балугъар ава: толстолобик, лацу амур, сазан, карп. Адан къерехрани - жуьре-

ба-жуьре гъайванар, къушар ва набататар, гъа гъисабдай яз Яру ктабда гъатнавай бурни. Амма вир ва адан къерехар чиркин хъуникди ва браконьервили вириз цуру таъсир авунва: форель ерли амач, амай жуьрейрин балугъарин къадарни Тимил хъанва.

Агъалийриз Тебиатдин пишкеш квадариз КIанзавач. Вир хуьзва, закондалди ина гъуьрчавун, балугъар къунал машгъл хьун, къерехра эцигунар авун ва икI мад къадагъа я. Мочохдин мектебдин муаллимри ва ана КIелзавай аялри бязи туристри тазвай зирзibil вахчуна, анаг ми хъзава. Амма абурувай къилиз акъудиз тежезвай четин месэлярни ава: плотина мягъкемарун лазим я. Вучиз лагъайтIа, ци ам яваш-яваш тухвана къелечIарнава, гъавилай Мочох хуьруьзни адакай къурхулувал ава. Умуд кутаз КIанзава, и месэла гъялда ва гележегдин чи несилривайни вирин гуьрчегвилел гъейранвализ жеда!

Гъуьлнара АСАДУЛАЕВА

Дидедикай ва Муаллимдикай гаф

Пакама. Такабур Шунудагъдин синехъай, йифен къайивал квадариз, гъуьлуьн лепеяр хъиз, дуьньядиз жумартдиз чимни экв чукуриз, баладиз чим гузвай дидеди хъиз, чил къужахра къазвай нуру рагъ хкечна. Къуд пата уьмуьрдин чимивилини экуьвили агъавалда...

И чилел уьмуьрдин, кIанивилин ва къенивилин, чимивилинни экуьнин акъалтI тийир чешме – диде я.

Зи дидедини, Гъажиева Шипа Абуталибовнадини, ракъини хъиз, чилин винел экуьнинни къенивилин, инсанвилинни камаллувилин тумар цазва.

Зи диде – Муаллим я, кIанивилинни регъимдин, абурлувилинни уьткъемвилин чешне я.

Зи диде Къули райондин ЦIыйша хуьре Ватандин Чехи дяве гатIунай къве вацралай дидедиз хъанай. Перишанди хъанай адан аялвилин чIав: дуьньяда дяве авай, диде кечмиш хъана, руш тахай дидедин гъилик акатна... Уьмуьрдин вири татугайвилерин дад акуна адаз, амма адан рикI векъи хъанач, руьгъ ажугъдив ацIанач...

Зи диде хуьрай къилин образовани къачур сад лагъай дагъви руш тир!

Адан педагогвилин стаж 58 йис я! Гъа икъван йисара зи дидеди, Дагъустан Республикадин лайихлу муаллимди, хайи мектебда урус чIаланни литературадин

тарсар гузва. Гъакъисагъ ва баркаллу зегъметдай Шипа Абуталибовнадиз гзаф къадар наградаярни грамотаяр ганва.

Амма адан виридалайни еке къазанмишун – вичи тарс гузвай аялрин, кIвалахдин юлдашрин ва диде-бубайрин патай авай гъуьрметни кIанивал я. Ада тарс гайи аялар патал ам жуван пешедив вафалувилелди эгечIунин чешне хъана ва абурукай гзафбур, мектеб акъалтIарайдалай къулухъ, адан геле аваз фена.

Хайи хуьре адаз гъам чIехибурун, гъам аялрин патай еке гъуьрмет ава. Адан патав, дидедин, муаллимдин патав хъиз, акъулу меслят кIанз инсанар къведа. Абуруз чизва хъи, гъар гъи макъамда хъайитIани Шипа муаллимди чидайдазни, течидайдан куьмекдин гъил яр гъи ийида. Регъимлу рикI авай адавай садазни ваъ лугъуз жедач. Дидедин рикIи чарадан дертни хажалат жуванбур хъиз къабулда.

Зи дидеди муьжуьд веледдиз уьмуьр багъишна. Адахъ «Дидевилин баркалладин» 2-дережадин медаль ава.

...КIарасдин, вили шир янавай варцел алай зенгини ван авурла, чна, аял чIавара хъиз, дакIардив чукурда, кIвале шад гафарин ван гъатда: «Диде мектебдай хквезва!» И таниш шикил гилани чи кIвале якъинди яз ама. Иердиз алукIнавай дидеди дафтаррин хара хурув къунва, на лугъуди, адав са вучтин ятIани багъа затI гва. Чина галатунин са лишанни авач. Чимни нуру авадан адан чаз икъван кIани вилера.

Муаллимдин кIвалах эхиримжи тарсунин зенгинихъ галаз куьтягъ жезвайди туш. Аял чIавуз дидеди иер хатIаривди ацIанвай дафтарар гъикI ахтармишзаватIа килигун чаз кIани кар тир. Маса хатI адан аялрихъ хъунни мумкин тушир – мегер адан вичин кхъинарни устадди чIугур дуьз нехишдиз ухшар авайбур тушни?! ЯхцIурни цIемуьжуьд йисан къене адан хатI са кIусни дегиш хъанвач! И хатIунай дидедин вичин пешедихъ, муаллимвилин пешедихъ, авай кIанивал аквазва.

Халис муаллимдин рикI вичи тарс гузвай аялдин гъар са агалкъунди шадвилев ацIурда, гъа са чIавуз аялдин са гъвечIи гъалатIдини адак къалабулух кутада. Гъа ихътин гъиссерик жедай зи диде вичи аялрин дафтарар гъилелай ийидай чIавуз. Столдихъ ацукъна, дафтаррин винел алгъанвайла, адан чинай вири аквадай: гагъ адан рцIамар агаж жедай, гагъ адан гъуьлуьн ранг алай вилер шадвилевни разивилев ацIудай. Садани ам инжикли ийидай жуьрэт ийидачир. Чаз, аялриз, чидай: диде Муаллим я, ам вичин кIвалахдал машгъул я.

Диде сеbeb яз чи рикI хайи дидед чIалал ва литературал ашукъ хъана. Гъеле гъвечи чIавадай ада чаз гафунив мукъаятдаказ эгечIиз чирна. Гъавилъй ктабар кIелунал чи рикI фад ацукъна. Чна рикI алаз Пушкинан, Лермонтован, Пабло Нерудадан, Низамидин, Фирдоусидин ктабар, Бестужев-Марлинскийдин, Полежаеван поэмаяр кIелдай.

РикIеллама, хъуьтIуьн яргъи йифериз зунни стха дидедал чаз са вуч ятIани кIела лугъуз гъавалат жедай. Эхъ, эхъ, чаз гъеле кIелиз чир хъанвачир, амма дидеди кIелдай шейэри чаз, махари хъиз, гъейранвал, сирлувал гудай.

Гъеле са чна ваь, гъакI вири классрани, са сеbeb аваз, урус чIаланни урус литературадан тарсар гъузвай муаллим зи дидеди эвез ийидайла, халис сувар хъиз къабулдай.

«Гарун бежал быстрее лани...» – дидеди са чIавара чаз кIелай М. Лермонтован «Катайди» поэмада авай и царар чи бейнида лап гъа уьмуьрдин важиблу тарс хъиз гъатна. РикIел алама, дидеди поэма кIелна куьтягъайла, стха, еке, чулав вилер экъисна, са геренда кисна амуькна, ахпалагъана: «Диде, ам гъикI жедай кар я? Вучиз дидеди вичин хва Гъаруназ ракIар ахъайнач, ам кIвале тунач?»

Дидеди адаз икI жаваб гана: «Ам кичIехъан хъана, женгинин майдандилай катна, юлдашар, стха, Ватан маса гана».

Дидеди яргъийралди, акъулар гуналди тербия гудачир, и кар герекни авачир, ада вичин чешнедалди, ийизвай краралди, вич кIвалахдив, юлдашрив, тарс къачузвай аялрив, чи вилик квай, чаз аквазвай гъар са кардив, затIунив эгечIзавай тегъердалди тербия гудай.

Гъихътин еке пар алай дидедин къуьнел! Мектебда къве сменада кIвалахни ийизвай, кIвале муьжуьд аялдин къайгъуни чуьгъазвай. Гъар садаз чандин ва руьгъдин къуватар серфна кIанзавай. Жуван веледиз дуьз рехъ къалур тавурла, вуна чарадан аялдиз гъикI тербия гуда? Хуьруьн къене муаллим – им тек са муаллим туш, ам вири хуьруьнвийриз чешне я: гъам кIвалахдин везифайра, гъам хуси хизанда адаз гъалатI жедай ихтияр авач.

Лугъуда хъи, муаллимар, педагогар цIуд-цIувад йисалай «кана алахъда», яни абурухъ чарабуруз чирвилер, тербия гудай рикIин цIай, гъевес амуькдач.

Амма и гафар зи Дидедиз-Муаллимдиз ерли талукъ-бур туш. Ам акъван фад «кана алахъдайбурукай» туш. Ам масад я. КъетIенди. ТуширтIа, ам 50 йисан вилик хъиз, гъамиша аялрин къула жедачир, аялар адан гъар са келима къаз, чирвилер къачуз алахъдачир.

Гъикъван аялрин назик, гъасятда хер жедай рикIер ада милайим гафуналди, регъимлу рикIелди пайгарда гуьнгуьна хтуна!

Къе чуру рехи хъанвай бубайри, дидедин накъан ученикри, адаз гъуьрмет авуналди икI лугъузва: «Зи муаллим, сагърай вун кIелдай йисара акъван гуьзел декъикъаяр чаз багъиш авур, кIвач галкIайла, уьткъемдиз къарагъиз, рехъ давамариз чирай...» .

... Са сеферда са камаллу касдивай жузуна: илим вуч затI я? Ада жаваб гана: илим – инсанрин чирвилер я. Адавай мад хабар къуна: хъсанвал вуч я? Камалэгълиди жаваб гана: аялрал рикI хъун.

Илимни хъсанвал аялрал рикI хъуна ава, абурун рикIериз рехъ жагъуруна ава. Зи дидеди вири патал вичин къуватар ва кIанивал вичин рикIе хуьзва, адаз гъар са аялдин рикIиз куьлег жагъурдай алакьунар ава.

Бес и кардин сир кве ава? КIанивиле – гъам тарс къачузвай аялар, гъам жуван хуси аялар кIан хъуна. Аялрин рикIе регъимдин экв куькIуьриз кIан хъуна, абурукай чирвилер авай, регъимлу, акъулу инсанар хкагун патал зегъмет чуьгуна ава. Зи дидедин руьгъдин чимивиле ава, ракъини хъиз, гъам аялриз, гъам чIехибуруз жумартдиз ада пайзавай экуьна ва чимивиле ава. Адавай тарс къачур аялри вири уьмуьрдин рекъера гъа и чимивални экв чпин рикIера хуьзва.

Ингъе, и мукъвара, 30 йис идалай вилик мектеб акъалтарна, лув гана фейи сада, диде акурла, рикIик шадвилдин гъалаба кваз ихътин гафар лагъана: «Шипа Абуталибовна, Куь рикIел аламани, кIвачел хер хъайи зун Куьне кIула къуна кIвализ гъикI хутахнайIа? Акъван заз а рехъ куьтягъ тахъана кIандай хъи! Вучиз ятIа чидани Квез? Вучиз лагъайтIа, заз акI хъанай хъи, гуя рагъметдиз фенвай зи диде хтанва, за адан чимивални къайгъударвалгъисснай. Куьне зун дидеди хъиз къунвай, Куьн захъ галаз дидеди хъиз чан-рикI ийиз рахазвай... Зи рикIелай жуван тарвални алатнай. Сагърай Куьн зи дидедин къайгъударвал, кIанивал зи рикIел хкай... Хъсанвилехъ, регъимлувилехъ инанмишвал гайи, сагърай Куьн!»

ТИГРИНА ГЪАЖИЕВА

Ажайиб пешедин иеси

Суддин приставрин Федеральный Управленидай атай къанунчияр сивел хъвер алаз къаршиламишдай кас бажагъат жеда. Къал, гъарай-эвер, накъвар – къачур буржар вахгуз, налукар гуз дакъан инсанрин къвалериз фейила, ингъе, и ксариз аквазвайбур гъа ибур я. Гъикъван къил баштлан авуртлани, налукрикай къил къакъудзавай ихътин ксар гъикъ хъайитлани тахсиркарвилерик акатда: къанунди истемишзавайвал, къвалин эменнидал, банкда авай пуларин счетрал къадагъа эцигда ва гъа и жуьредин маса жазайрив агакъарда.

Ирушал неинки чи патара икана ван жедай твар ала, гъакъни ам адет яз дишегълириз талукъ тушир кеспидин иесини я.

Эгер кар таммарзавай приставрин тлем акакъ тийиз хъайитла, гъа и службада къвалахзавай дознавателар чпин къуллугъдин везифайрив гатунзава. РД-да авай УФССП-дин къурулушда и жигетдай гъар жуьредин къуллугъар: кар къилиз акъудзавай суддин исполнителар, суддин къвалахда къайда хуэзвай приставар, дознавателар, гъакъни маса къуллугъар ава ва анра неинки итимри, гъакъ дишегълирини къвалахзава.

Чаз вичикай ихтилат ийиз къанзавай рушан твар Мирзоева Инга Къазибеговна я. Ам федеральный службадин суддин приставрин Управленидин кар алай дознаватель, къенепатан къуллугъдин младший лейтенант я.

Адалай гъейри и къуллугъдал мад са руша къвалахзава, амай вири 17 кас итимар я. ФССП-дин Управленида вири тахминан 800 касди, абурукай 120 дишегълиди къвалахзава. Ингади лагъана хъи, ам гъеле эвленмиш хъанвач, ада вичин вири вахт къуллугъдин везифайриз бахшзава ва и къуллугъдикай адаз саки вири чизва.

Гъамиша хъиз, чна сифтени-сифте чи игитдин ерибинедикай ихтилат ийин.

Инга Мирзоева Ростов областдин Семикаракорский райондин ЦИИИ-Золотовская станицада дидедиз хъайиди я. Хизанда ам аялрикай члехиди я, адахъ мад вичелай гъвечли къве стхани ава.

Ингадин са йис хъайила, хизан ватандиз, Дагъустандиз, Стлал-Сулейманан райондин Шихидхуьрел хтана. Ина Ингади юкъван мектеб акъалтарна, ахпа Дербентдин педагогвилин колледжда «урус члаланни литературадин муаллим» пешедай чирвилер къачуна. Ам къуьтягъна-мазни Магъачкъалада Дагъустандин госуниверситетдин юриствилин факультетдик экечина. Келна къуьтягъайдалай къулухъ РД-да авай РФ-дин Силисдин комитетдин Управленида практикада хъана. Гъа са члавуз ада ДГУ-дин психологиядинни философиядин факультетдин магистратурада келунар давамарна. Ингъе пуд йис я ада суддин приставрин федеральный службадин Управленида дознавателдин къуллугъ таммарзава. Ам Магъачкъала шегъердин Ленинский райондин суддин приставрин отделда штатдик ква, идалай гъейри гъакъни шегъердин Кировский ва Советский районрин отделрани вичин везифаяр таммарзава.

Дознавателдин везифаяр суддин приставрин везифай-рилай квелди тафаватлу я лагъайтIа, суддин кьарар кьиле тухун патал приставрин вири алахъунри са нетижадални тагъун хъайитIа, эгер буржар алайда суддин кьарар кьиле тухун тавуртIа, и чIавуз суддин приставди талукъ материал кIватIна, дознавателдиз рапорт кхъизва ва материалар адал агакьарзава. Дознавателди ахтармишна, Россиядин Федерациядин законодательствода и жигъетдай кьалурнавай кьараррикай сад акъудзава. Ингадин гафарай, бес кьадар делилар аваз хъайитIа, жавабдарвилизи чIугунвайда РФ-дин Уголовный кодексда кьалурнавай истемишунар чIурнаваз хъайитIа, адалай уголовный дело кьарагъарзава ва силисдин серенжемар тухуз гаIунзава.

– РД-дин УФССП-да гьи жуьредин буржар аламай ксарин жигъетдай силисар кардик ква?

– Коммунальный, налукрин ва страховой буржар, рекьера кьайдаяр чIурун себеб яз атIанвай жермеяр (штрафар) ва гьакIни кредитар. Ихътин буржари 80 процент кьван тешкилзава.

Дознавателри иллаки мукьвал-мукьвал алиментар тагузвайбурун жигъетдай уголовный делояр кьарагъарзава. Суддин кьарарар инкар ийизвай идарайрин, кредитризи кьачунвай пулар вахкун тавунай дуьшуьшрин уголовный делояр РД-да са акъван гзаф кьарагъарзава. Адет яз, алай буржар вахкун патал идара вичихъ такъатар авачирди яз акъатзава. Жавабдарвилизи чIугвазвайбур чпихъ буржар вахкудай мумкинвал аваз-аваз, чеб уголовный кьайдада тахсиркарвилизи чIугун мумкин тирдакай лазим чарарни кьачунваз, кьил баштIан ийизвайбур, суддин кьарар инкар ийизвайбур акатзава.

– Алиментрикай кьил кьакъажзавайбурукай рахан. И жигъетдай чпин диде-бубавилин бурж тамамар тийизвайбурун кьадар тIимил жезвани гзаф? Абур жавабдарвилизи чIугвадай жазадин цIийи серенжемар авани?

– И жигъетдай за уголовный делояр кьарагъарзавай дуьшуьшар гзаф я. Санлай кьачурла, завай лугъуз жеда, республикада и гьалар хъсанвилихъ элкъезва. Къастунай чпин диде-бубавилин буржарикай кьил баштIан ийизвайбур чна гьам административный, гьам уголовный кьайдада жавабдарвилизи чIугвазва. Нетижада ихътинбурун кьадар тIимил жезва.

Алиментрин буржар алаз, абур гуникай кьил баштIан авуна, чуьнуьх жезвайбур жагъурун – им суддин приставрин кIвалахдин кьилдин са хел я. И везифа кьилиз акъудун патал жуьреба-жуьре мумкинвилерикай менфят кьачузва: соцсетрикай, маса ведомствийрин, улакьдин полициядин делилрикай... Бязи чIавара алиментар гуникай чуьнуьх жезвайбур лап гьа вокзалдик ва я эвичIавай станциядик кьазва. Розыск малумарна, ахътинбуру кIвалахзавай, дуланмиш жезвай чка тайинарна, аниз фена, абурувай себеб вуч ятIа чирзава. Амма лугъун лазим я – инсан жагъурун са акъван четин туш, кар алайди ам суддин кьарар кьилиз акъудуниз мажбур авун, ада гьакъикъатда алиментар гун, яни аялдив гьакъикъи куьмек агакьун я.

– Буржар вахкунал атIай са вахт алайди яни?

– А буржар вал гьич тахъун – гьам виридалайни хъсан я. Суддин приставар кардик экечIдалди, хушуналди жувал алай бурж вахкун хъсан тушни? Административ-

ный жерме гуниз 60 югъ тайинарнава, кредит икьарда (договорда) кьалурнавай мудатда вахкун лазим я ва гьа икI мад.

Суддин кьарар агакъайдалай кьулукъ 5 йикъан муьгълетда я хушуналди, я гужуналди буржлуда а истемишун кьилиз акъудун лазим я. И кьарар бурж алайдав я интернетдай агакьарзава, я телефондай судди кьарар акъуднавайдакай хабар гузва. Судди буржарин жигъетдай кьарар акъуднавайди буржар алайдав хабар агакьардай мумкинвилер исятда гзаф ава ва и хабар адав агакьарун талукъ приставдин хиве ава. Суддин кьарар тамамдиз кьилиз акъудун патал пристав эхирдал кьван кардик жеда. Эгер суддин кьарар кьилиз акъудиз тежедай шартIар дуьздак акъатайтIа, приставди бурж вахчуз тежезвайдан гьакъиндай талукъ акт кхъида.

ГьакIни РФ-дин административный тахсиркарвилерин гьакъиндай Кодексдин 25-статьядал асаслу хъана, жермейрин кьадар генани артухариз, административный кьайдада кар атIузни жезва. Идалайни гьейри, дознавателъ, гражданиндиз адан ихтияррикай лагъана, талукъ протоколни кхъиниз мажбур я.

– Къастунай буржарикай кьил баштIан ийизвайбурун эменнидикай буржарай вуч вахчудай ихтияр авач?

Жермедай вахчудай ихтияр авачир эменнидин сиягъ яргъи я, амма кар алайбур ибур я:

- дуланмиш жезвай кIвал (ва я адан пай), эгер и кIвал буржлуди ва адан хизан дуланмиш жезвай тек гьа и чка яз хъайитIа; эгер эменни ипотекадик кваз хъайитIа, ипотекадин гьакъиндай законодательстводал асаслу яз, ам буржунай вахчуз жезва;

- яшамиш жедай маса чка авачиз, вичел буржлудан кIвал алай чилин чка;

- кIвалин майишатдин эменнидик акатзавай адетдин шейэр, парталар, кIвачин кьапар ва мсб.; амма багъа затIар (кьизил-гиммиш, чарасуз лазим тушир, булвал, девлет кьалурзавай шейэр) буржунай вахчуник акатзава.

– Эхирдай чир хъана кIандай, жув приставрин гуьзчивилик акатнавани-авачни, гьи сервисрай чириз жеда?

– Девирдин цIийи технологийри чи уьмуьр са кьадар регъят авунва. Къе вун суддин приставдин кабинетдихъ, ви хиве буржар авани-авачни чирун патал, учирда ацукъун герек амач. Ихътин са шумуд сервис ава: РД-да авай Россиядин УФССП-дин сайт ава «Узнайте о своих долгах», смартфонар патал приложение - ам исятда «Вконтакте» ва «Одноклассники» ресурсра машгъур жезва. ФССП сайтда «Единый портал государственных услуг» ва «Личный кабинет стороны исполнительного производства» сервисарни кардик ква.

Ибур къе гьар гражданиндиз теклифзавай мумкинвилерикай бязибур я. Гьар гьикI ятIани, РД-дин УФССП-да граждана, арзачияр кьабулзавайди я, ина гьар садавай, гьам бурж вуганвайдавай, гьам бурж алайдавай, вичин суалриз тамам жавабар, буржара акIана, четинвилера гьатнавайбуруз куьмек жагъида.

Чи суьгъбетдин эхирдай Инга Мирзоевади Дагъустандин дишегълийрихъ и четин девирда сагъвал ва шадвал хъун вичин мурад тирди лагъана.

ВИОЛЕТТА РАТЕНКОВА

Абидин КАМИЛОВ

ИЧКИДИН ЕСИРДА ГЪАТАЙЛА

(интермедия)

Иштиракзавай ксар:

Дагълар (Дагълар) - совхоздин рабочий, 40-45 йис
Беневша адан паб, рабочий, 40 йис

(вакъиа 1985-1990-йисара дагълух са хуьре кьиле физва)

Йифиз пиян яз хтана ва пакамахъай, сятерин цудриз, кьил таз, ахварай аватай итимди айвандик тиянда аялрин пекер чуьхуьз, чин чурна, арабир вичиз чап-чап килигзавай папавай айгьамдивди хабар къазва:

Дагълар: - Валлагъ, къари, сенфен йифди ахварай элукьиз, кицери калтугдай къван зи аман атана. Яраб, и ахвар хийирдиз ятла, я - шийирдиз?

Беневша: - Гьелбетда, ви хийирдиз. (Гъяз гвачиз жаваб гуда). Абур ваз мад хъваз эверзавай накъан ви «играми стхаяр - са путулкадин дустар» я ман (къил винелди авуна, чиниз аватзавай чарар кьулукъди хъийида, дериндай ухъг аладарда).

- Куьн садра адалатанвай гьалдиз, адахъ агалтнавай юлдашриз килиг, я чан вахар... Агъ, вун заз сифте акур йикъан юкъ аватуй! (къил агъзна, вичин кваллах давамарда). Вирибурун квалера авайбуру ял ядай ва суваррин йикъарани кваллиз менфятлу са кар-кеспи ийида. Им, лагъайтла, вич къенин юкъузни яд акъатзавай къазмада аваз, вири хуьруьз виляй аватнавай, мад пенсия хкведалди гайи пенсия хъваз, югъ акъудзавай баятар тир «Клулацанни» «Кьецекан» тай хъанва. Чизвач вичелни халкъ хуьрезвайди. Ахпа вирида им - «Пир хъгинди я», «малаик хъгинди я», - лугъудай... (вич-вичив рахада).

Дагълар: - Гъан, на гила къванни куьтягънани?! - ИкI акур ахварни кьилел къведа къван?! (патав гвай куьсруьдал ацукъна, гьил пелек кутада).

Беневша: - Вуч ахвар кьилел атана ви!

Дагълар: - Зи регъметлу бубади лугъудай: - Эгер вал ахварай кицI элукьиз хъайитла, пакад юкъуз вахъ галаз я паб, я кьунши чуьруьк жада.

Беневша: - Вууч! (чIун галаз гъарайда) - АкI хъайила, зун ваз гила элукъдай кицI я ман?!

Дагълар: (теспачавал акатда) - Астафиринлагъ! Вун аси жемир тIун, я паб. За акI лагъаначир хьи, эхир хийир хъайиди. КицI вучтинди я, вун вучтинди я? Халкъдин мисал я ман са. Вун зи сифтегъан муьгъуьббат, зи Беневша цуьк, зи балайрин мегърибан диде я (папан патав къведа). Я кьей къари, де гъа са виш грамм ички хъвана лугъуз, мел-мехъерик, яр-дустунихъ галаз, за мус ва гъина къал акъудайди я, низ зиян гайиди я? За нин кефи хайиди я?

Беневша: (тадиз адан гаф атIуда) - Де гъан, бесрай ягъай къван кьелеяр! Мад завай пахмилдиз пул кIанзавани?

Дагълар: - Я зи цуьк-Беневша, ваз гьакIани гьалчIай зулун югъ хъиз авай зи кефи куьн патахъай хаз кIанзава (къуьнел гьил эцигда). Туьнт хъун вахъ галаз эсиллагъ къазвач (агъуз хъана, тавазвилер ийиз кIан жада).

Беневша: (кIвачел къарагъда, вичин къуьнелай адан гьил алудда, адан хура гьил атIумна, са кам кьулукъ къачуда).

- Ваз минет я, зав агат къванни ийимир. Ви сивихъай лап гъа чехир эчIирай бочкадин ял язава. «Беневша цуьк», «Беневша цуьк» лугъуз, вуна зун михъиз, векъин къал хъиз, кьурурна, зи чан мур авуна хьи, залум! (ишехъда, вилерал атай накъвар михъда) Гьикъван хурай, эхир мус жада? Ви балайрин язух къванни ша ваз (ам вичин чандилай алатдатIа акваз, вилер михъзавай гьилерин тупIарин арайрай адаз килигда. Амма Дагълар, балаяр кьейи сикI хъиз, ченедик гьил кутуна, мад гъа куьсруьдал кисна, кьил куьрсна ацукънава).

Дагълар: (минетдай тегъерда) - Я кьей къари, бес тек са 10 манатдин патахъай жуван чандиз гьакъван гуж гудани? Ваз гьакIани еке давлениени авайди я...

Беневша: (акъатна кIевиз ва кьетIидаказ) - За ваз гудай гьич чат кепекни авайди туш! Чехи бубадин гьуьрметдай эцигнавай Дагълар лугъудай а машгьур тIвар лакIабдиз элкъвенвай, хъвана, кефли яз, леледа-ваз, кIваллиз хуьквезвай, вун хътин «Дагълар» пияниска вилериз аквадалди, заз зун гъа давленидикди кьейитIани кIанзава. Эхъ, мад са затIни вилериз ахквадач жуван. Гъала жуваз девран, гишила кьий хзан...

Дагълар: - Вуун, вун мусурман тушни?! Вун зи некаягдик квай паб я, эхир! Аллагда бала гуда ваз, ша вун аси жемир! Эгер, вуна яб тагана, заз са кваллах хъайитла, пака жегъеннедин ца куда вун! (Пел, гъил илисна, капашдивди къада). - Агъ вун сифте хъваз акъудайдаз за вуч лугъун. Яраб за вун, зегъримар, мад мецел къванни ахцигда жал?! Валлагъ, келле, машинрин ван аваз, куквар жезва, михер авай чанта хъиз ава...

Беневша: - Бес я, бес я! Виш сеферда ван хъайи гафар я. Ви къинерихъ гъич чат кепек гудайдини амач. Бесрай чун, кал хъиз, ачай къван, чак мад нек кумач! Вун, аялрин сивихъ галай пулуниз цай ягъиз, «ле-ледаваз» хтана, зи регъметлу дидедиз экъуьгъунарни ийидайди, за ваз: «- Ма, чан итим, и цуд манат, ви чандин язух я, фена жуван къил туькгуьр хъия!» - лугъуда, тушни? Гъик аквадайтла ваз! АкI жедалди за жува-жуван гарданниз еб вегъейтла хъсан я. Ви къам ваз аквада, амма зи гъилий мад ваз ичкидихъ гудай пул аквач. Бесрай за эхай къван. Мад зун зи дидеди хайиди тахъуй хъи... (нерив «шунтI» ийиз, вилераллай накъвар михъ-да).

Дагълар: (хъел кваз кIвачел къарагда) - Ягъадиде...

Беневша: (чIун галаз гъарайда) - Вууч!?

Дагълар: - СикIре кIасайди! Вуч я, зун ваз алкIаш яни са!? Гъан, хъвана къуни-къуншидихъ, яр-дустунихъ галаз са виш грамм, так-что, дуьньядин чин пад кIаник хъанач хъи! Мад карни тахъайла, чакай итимар хъана вучда, къилихъ фите калчукна къекъуьн тавуна?!

Беневша: (хъел са гъал яваш жеда) - Ва-аъ, а къи лихъ лацу пIипI галай иблисдихъ агалтайдалай къулухъ ваз эсиллагъ кIвал кIвал хъиз, хзан хзан хъиз амач. Ан жах а зегъримар хъайидахъ гудай пул кIан хъайила ви рикIел зун акъалтда, амай вахтунда вахъ паб, хзан, дердияр авайди ви рикIелай михъиз алатда. Вучда за ихътин уьмуьрдикай?! (шегда, шунтI ийиз) Язух аялар... Куьн пака халкъдин чиниз гъикI экъечIда?!..

Дагълар: (чинин рангар дегиш жеда, теспачавал акатда).

- Таб я, паб, таб я! Абур чун дакIанбуру ийизвай фитнеяр я. А вуна лугъузвай, къилихъ лацу пIипI галай, зангар, ютурар дуьздаллаз къекъевезвайдахъ галаз зун тек са сеферда я саналагалт хъайиди, гъамни райондай хруьз хкведай рекъе. Мад хуьруьнви дишегъли рекъе тек туна гъикI хкведай къван зун?!

Беневша: (токди ягъайди хъиз гадар жеда, гъуьлуьз тажуб вилерай килигда) - Вууч!?

Дагълар: - Ваъ, я паб. Вун дуьз гъавурда гъатнач, чи арада ахътин са гаф-чIални хъайиди туш. Мад тIуьнач хъи ада зун, ингъе ви вилик ква. Агъ, вич гъалтай йикъал хар къурай!..

Беневша: - Агъан, даже гъакI я ман?! Агъ, гуж хъайи ди, агъ буба къей(и) етим! АкI хъайила гила вун масадбурухъни гала ман?! Зун алай чкадал малаик хъиз къалуриз, къуьлуьк къацурдай кацин амалар ийиз... Агъ, кисай алапат, агъ, иблис, агъ, гуж хъайиди! Акъазвани ваз вун ичкиди гъи чкадал гъизватIа? Пака са кIвалах, и ван хъайитIа, вун ви хайи веледрин чиниз гъикI килиг хъийида?! (туьнтвал са тIимил

яваш жеда). Им аку садра, зун къилихъ «лацу пIипI» галай эрекъдикай рахазва, ида, лагъайтIа, заз вичин ашнариккай суьгъбетар ийизва. Ва-аъ, ваз гаф авач...

АкI хъайила а чIарар атIанвай, зангар, ютурар, хурар дуьздаллай, цIуд «гъуьл» авай ченгидиз вунни вичин ашна къаз кIанзава ман?! Ви къенерар гила и «халуди» хъсан къада (вичин хуруз гъуд яда).

А къагъбедин чIарар за пака булахдал вири алай чка дал чухун тавуртIа ва адав вичин «паяр» агакъар тавуртIа, мад зун Беневша тахъурай...

Дагълар: - Акъваз, я паб, садра вун секин хъухъ, арадал са затIни алачиз вуна дуьнья чIалал гъимир тIун, залумдин руш! Са бязибур хъиз хъайитIа, вуна зун къачуна ружадайни ягъун мумкин я. Вун зи гъавурда дуьз акъунач. Заз вун авай чкада масад аквазвайди туш, вун зи чIалахъ хъухъ, зи Беневша цуьк...

Беневша: - ГъикI бес?! Зун ви гъавурда дуьз акъунач... Зун ви гъавурда гила лап хъсан акъуна. «Арадал затIни алачиз» (гъуьлуьн чIалар ахъайда) ЗатIни акъатда ман арадал, вахт хъайила. Эха! Ахътин вагълайриз кIанзавайбурни гъа куьн хътин япалухар я.

Дагълар: - Паб, вуна гила вири какадарна, хирде авуна. Инал къе зи кIвале авай атIа адан, са нин ятIани ихтилат вучтинди я?! Адан кIвал гъа вун, ваъ е, гъа вич къена, чIур хъурай! Бесрай ман, вуна зи къил михъиз денг авуна! Агъ, келле, агъ, зегъримар хъайи эрекъ! (кIвализ гъахъ хъийида, рак гелячда).

Беневша: - (адан гуьгъуьниз) - Эхъ, эхъ, зунни къейитIа, хъсан туькгуьда ви вири кIвалахар... Ахлад, ксус мад, цIехем. Итимдихъ, хъвайиди хъиз, ам аливардай тумни кIандайди я. Чан акъатуь ви гъакI, гъа руфуниз тербет гуз тежезвай, гъа ичкидин есирда гъатнавай...

Дагълар: (са декъикъадилаь, теспачавал кваз, сивяй каф чкIиз, кIвалай экъечIда) - Паб! Я къари, фад зун рекъизва, са куьмек ая! Заз, ах, тфу... (Беневшади, халкъ авай залдихъ элкъвена, явашдаказ: «ам вуна дуьз лугъузва»). Заз ам, адикалун хъиз хъана, са хупI авунай. Ах, тфу, зегъримар... (сивяй каф чкIизва, гафарин гъавурдани бегъем акъазвач).

Беневша: (къве гъилив къве мет гатаз, акъатна хъуьреда) - Уф, ажеб, уф къилеваз!... Я гуж тахъайди, эхир чун ви гъилий гъиниз фида? Эрекъ, чехир, пиво бес тахъана, гила ваз адикалунарни хъваз кIанзавани? Вавай ви пад хъайи руфуниз тербет гуз жезвачни, несчастный алкоголик, пьяниска?... Гъайиф зи шампунь, вични шаз зун хайи юкъуз дуст руша савкъват яз гайи багъа импуртнийди. Вуна амайди вутIна, пьяниска?!

Дагълар: (хъел кваз) - Амайди ви келледа акъурай, гавурдин руш, вичиз инал сивяй каф физ, рекъизвай итим аквазвач, и арада заз, ах тфу,...

(Беневша: (залдихъ элкъвена) - Им вуна мад сеферда дуьз лугъузва) куьн ихтилат ийизватIа аку!? (папахъ элкъвена рахада) - Вуна ана вуч мурмурар ийизва къе? (патав гвай умывалникдал фена, сиве яд къаз, тасуниз ичIирда). Эхир, ам квай гуж, азиат акур, Беневшади адан язухдай, патав гвай гичиндавай булахдин къайи яд адан къилелай, сад хъиз, иличда).

Беневша: - Ма ваз, пияниска, ма ваз, гила кванни эсер хухъ! (вири яд иличда).

Дагълар: - Уф, ажеб регъят хъначни зи кылиз! Ял-лагъ, къари, ви гъа чан сагърай! Яраб вунни хъначиртга зи гъал гъикI жедайтга? На лугъуди вун цийиз дуъньядал ахкъалт хъувуна... (са легъзедилай чеб-чпиз килигиз, сифте Беневша, адан гуъгъуьналлаз Дагъларни акъатна хъуреда).

Дагълар: - Ёъ, са хупI къвандай икъван бетер каф акъатда къван!? Ваз икъван зиян, азни и гужар гудалди ваз са 10 манат ганайтга вуч жедай, чун кесиб жез кичлезвайни? Артухлама пакамахъай са сувабни къазанмишдай жуваз...

Беневша: (садлагъана хъуреуьн акъваз жеда)

- Зун жуваз къвезвай къван сувабар гъи базарда маса гудатга лугъуз гъакI фикирдик акатнавай, валлагъ! Хъа на, бесрай! Куьн, итимар, гъвечIи аялар хъиз, гъамишанда гуъзчивилик кваз хъана кIанзавайбур я. Куьн икI чIурзавайбурни сифте нубатда гъа чун - дишегълияр я. Куь къенерар гъамиша кIевидаказ гъиле къуна кIанзавайди я.

Дагълар: - Валлагъ, къари, вуна зун айибни ийизва жеди, накъ мад гъа «тух тежедай целерихъ» агалт хъана, эрекъ, чехир, пивони какадарна, къе зи къил буран хъиз ава, гена къайи яд илична са бубат регъят хъана.

Беневша: - Вуна заз махар ахъаймир, бесрай! Мел-мехъерик, яр-дустунихъ галаз са виш грамм къванни

хъун тавуна жедач, итимрин арада итим хъиз хъана кIанда лугъуз, зун, аял хъиз алцуариз, им аку садранин тай-туьш хъанватга. Мад инлай къулухъ къванни вуна ви и къайда дегишар тавуртга, зун зи дидеди хайиди тахъуй, ваз мад я вацран мажиб, я аялрин пул, я бурж къадай кас, я аламаз ички гудай туьквен аквач. И кар ваз и «халуди» хиве къазва (вичин хуруз гъуд яда). Бесрай ваз яб гайи къван, ша, акат зи вилик, хъша кван садра и кIвализ (гъилер хуругандай михъда) гъил къуьнтелай къуна, гъуьл гужуналди кIвализ хутахиз алахъда.

Дагълар: (тажувилелди) - Акъваз, я паб, ваз заз вуч ийиз кIанзава? За къе рагъ алай чими юкъуз кIвале вуч ийида? Вуна, жедайтга, фена са баклашкада авай къайи пиво къванни гъваш, эгер ваз зун язух къвезватга...

Беневша: (къетIидаказ, ам ракIарив къван хкана)

- Заз мад ичкидин ихтилат садра къванни хъийимир. И сеферда за ваз цIантарар квай са къве истикIан туьнт, «мехмери чай» гуда, мад и вун авай гъал давам хъи-жез хъайитга, гъа чайни за ви вилик хкидач. (къведни кIвализ гъахъда).

Беневша: (ракIарай сегънедихъ элкъведа)

- Ажувалмир, папар! Чаз, дишегълийриз, Конституцияди итимрихъ галаз сад хътин барабар ихтиярар ганва. Ша чун чи ихтияррин сагъибар, хзанрин мягъкем даяхар, кIвалин къулан цIай хуъзвайбур жен! (перде агал жезва).

Шапи КЪАЗИЕВ

Пианино

(куьруь авунва)

Алай йисуз жуьреба-жуьр рекъерай бажарагъ авай инсан – писатель, шаир, драматург, тарихчи, издатель – Шапи Къазиев рагъметдиз фена. Адан ктабрай ва сценарийрай центральный киностудийра фильмаяр акъуднава, Москвадин ва Дагъустандин театрайра 30-далай виниз тамашаяр эцигнава. Машгъур «ЖЗЛ» серияда гъатнавай адан «Имам Шамил» ктаб вад сеферда чапдай акъатнава. «Нисрединан къизилдин лам» пьеса, художник Мусаясул Халилбегакай кхъенвай «Къурабадин рангар» роман машгъурбур я. Шапи Мегъамедович Къазиев рикъел хкун яз, и нумрада чна адан «Пианино» твар алай гыкая чапзава.

Чи хур Хунзахдин къеледин патарив гвайди я. Виликдай чи хуьруьвняр аниз кIвачи-кIвачи фидай ва автобусдал вил алаз акъвазнавай кагъулрал хуьредай, гила, акси яз, къериз-цIаруз дуьшуьш жедай яхбурал рикIивай алапат хъана амукъзава.

Заз ихтилат ийиз кIанзавай йикъан пакамахъ зи чIехи буба яхдиз Хунзахдиз рекъе гъатна. Патавай элячIна физвай машинра авайбур адаз хвешивилелди килигзавай. Кар ана ава хьи, зи чIехи буба гъакI физвайди тушир, адан вилик Хунзахдин базардиз тухузвай гьерер квай. Хперал ахътин як-чIар алай хьи, тади квачир суьруьдиз рехъгуз, машинар явашдиз рекъин къерехдиз екъечIзавай.

ЧIехи бубадин рехъ яргъалди хъанач. Хунзах патав гвай. Чкадал агакъайла, анал ам вилив хуьзвай са кIеретI инсанар алай. Лапаг къачуз гъазур, юкIвар-чипIер ягъиз кIанзавай муштерияр затIни кIан тушир, амма вири крарин гъавурда авай «чидайбуру» хуртI гана анихъ ийизвай. Жибиндай пул акъудиз гъазур тушир абурун гъуьжетар лап яманбур тир, абур крчар бурма, чулав гьерен ютурдикай ягъай шишинихъ лацу, крчар тIимил элкъвей гьерен хур винел алай хинкIардила гъихътин артуханвал аватIа лугъуз, гъарайзавай. Ахпа гъуьжет гьерен тумуникай фена, мад крчарал хтана... Гьерерин сарин, крчарин, якIун, хинкIардинни шиш-кабабрин гъуьжетар гагъ къати жез, гагъ элекъиз, са къадар вахтунда кыле фена, амма куьтыгъ хъанач...

Бубади хъайи пул газетдин кIусуник кутуна, вичин галифе

шалвардин фирягъ жибидиз чуькъвена, кIвализ хъфиз гъазур хъана. И арада адан вил патавай физвай пар чIугвадай машинда акъуна. Машинда ваъ, машин гъа вири хътин машин тир, адан кузда авай затIуна. Ана ишикIрин хардин винел пианино алай!

Пианинодал вижеваз руг ацукънавай, амма гъилерин гелер алай чкайри темягъ ацукъдайвал нур гузвай.

Куьне фикирмир хьи, зи чIехи бубади консерваторийда кIелайди я. Адаз чидайди са гъал-гъилле далдам ягъун тир. Амма дагъвияр ван акъуддай гъарквел хъайитIани къугъвада эхир: студин тахтадални, ял тур вичин руфунални! Контрабас вуч я, саксофон вуч ятIа чара ийиз течидай зи чIехи бубади бирдан машиндин гуьгъуьниз чукурна. Икъван зарбдиз ам, жанавурдин къув япара аваз, суьруьдихъай галатнавай хпен гуьгъуьнизни катдачир жеди! Бубади, чукурин, гъа са гафар тикрарзавай: «ЧIулавди! Нур гудайди! Макъамар ядайди!»

Буба машиндин гуьгъуьна амаз, за и агъвалатдин сеbebдикайни лугъун. Сеbeb – зун тир.

Пианино заз душман къван дакIан тир. Сад лагъайди, заз пианино фортепианодилай квелди тафаватлу ятIа, чидачир, эгер чаравал аватIа, вучиз фортепианодал пианистар къугъвадайди я? Къвед лагъайдини... Йикъарикай са юкъуз зи дах къуьнерал цIийи чинер алаз хтана. Подполковник вилин дережадин хийрар къатIузвай дахдин гуьгъуьлар пайгарзавай ва адаз икъван вилив хвейи югъ са гъикI ятIани къетIендаказ къейд ийиз

кІанзавай. Са ишикІ коньякар, мандолина, ярар-дустарин межлис адаз тІимиляз акуна. Няниз, мугьманар хьфейдалай кьулухъ, зи яб кьуна, тІар тежедайвал тІимил акъажна, лагъана: «За ваз пианино кьачуда».

Пакадин юкъуз бубади вичин фикир кьилиз акъудиз гатІунна: заз нур гудай цІилер квай папка, «Сольфеджио» ва «Фортепианодал кьугъун» кхьенвай кьве яцІу ктаб гъана.

Пуд лагъай варз алукубайла, дахди заз сольфеджио тамамдиз чир хьанвайди гьисабна, «Терек» пианино кьачуна. Гила гьар няниз «Терекдал» ванерин звал акъалтзавай, лап гъа и тІвар алай, садрани вичин кьваларай акъат тийидай вацІал хьиз. И мусибатдин музыкадин тІурфанар - бирдан зи дахдиз пианинодал кьугъваз чир хьунин нетижа тир! Виликдай ам анжах мандолинадал кьугъвадайди тир,

Куьгъне девирдин и манида эгъли дагъвиди вафасузвал авур вичин жегил сусан кьил гьикІ атІанатІа, гьадакай ихтилат физвай...

Са няниз чи кІвале хуьрй атанвай чи баде авай. Ам ашукьдиз пианинодал элкъвезвай, зинни бубадин кьугъунриз килигзавай ва икІ лугъузвай: «Хьсан затІ я, нур гузвайвал аку! Макъамарни ягъиз жезва...» И чІавуз зи стха вичин везифайрикаязад хьанвай, зунмад

Сифте заз шад хъана, на лугъуди подполковникдин чин ганвайди зун я. Ахпа зи гьалар михьиз чІур хъана: дахди зи жибинда авай кІешебар (альчики), цІапан акъудна гадарна, вичин гьилелди, мег амукудайвал зи кьил кьуна, ахпа гьил кьуна, музыкадин муаллимдин кьилив тухвана.

Кьве вацра зун сольфеджиодал алахъна, мубтІубъ тежезвай тупларалди, музыкадиз ухшар ванеракъудиз кІанз, пианинодин мецер гатана. Имни за зун музыкадин классдиз, офицеррин клубдиз гьиз-хутахзавай стхадин хьилй ийизвай кар тир.

вичини дагъви авазар тамамардай. Гила гьар няниз чи кІвале авайди, за гьакІ гьисабзавай, классикадин музыкдин авазар тир. Мугьманри и жигъетдай хабарар кьурла, дахди тайин жаваб гудачир. За адавай заз «до» нота кьалурун ва ам «ре» нотадилай гьикІ тафаватлу ятІа лугъуз жузаз, вичел гьавалат жез акурла, дах вичин мандолинадин репертуардал элячІна. Вичиз лезет хкудиз «Хасбулат» манидин аваз пианинодал ядайла, адахъ галаз манини тамамардайла, ам ара физ яб гузвайбурухъ элкъведай, са гьилин тупларалди тІампарни ядай.

музыкадин классдиз хьфизмачир, ятІани бадеди зи кьилелай кап аладарна, пакадин юкъуз вичихъ галаз туьквендиз тухвана, заз «Мокко» тІвар алай шкалатдин кьенфетар кьачуна. И кьенфетриз бадеди кьетІен гьурмет ийизвай, вучиз лагъайтІа, ада гьисабзавайвал «Мокко» дуьз таржума тавунвай «Мекке» лагъай чІал тир. «Виш грамм «Мокко» тІурла, Меккедиз феи хьиз жеда», - лугъудай ада...

Ша чун зи кьуьзуь чІехи бубадал хквен. Исятда ада «Культоварар» туьквендин гьаятда машиндай пианино авудиз куьмекгузва. Гьавилий

чаз бадедикай ихтилатдал хкведай са тИмил вахт ама.

Баде бажарагърикай магърум авунвай кас тушир. Ада цлал гьалчнавай фитедин купларни масабурун купларилай чпин иервилелди чара тир, гьатта иниз атана акъатай са художникди бадедин куплар кьуразвай цлан шикилни чIугунай... Ингъе, и зи бадеди, хуьруьз хьфенмаз чи чIулав, нур гудай, макъамар акъуддай тапусдикай, адал кьугъвазвай закай ихтилатар ийиз, са ван туна.

Гила куьн, зи гъавурда акьуна жеди. Эхъ, эхъ, чIехи бубади, зун каникулриз чпин патав хтайла, завай кьугъунар давамариз жедайвал, пианино кьачун кьетIнавай кьван!

Туйквенчи бубадин ихьтин багъа затI маса кьачудай кьастунал серсер хьанвай, гьатта, кьуьзуь инсандиз гьуьрмет авун яз, ихьтин фагъум тавур кардивай ам яргъа ийизни алахънавай.

– Пианино за райкомдиз хиве кьунвайд тир, мектебдайни тIалабнавай, - тапарарзавай туйквенчиди. – Им лап-лап културни инсанриз герек авай затI я.

– Вуна заз културни-мултурни лугъумир, - хьел атанвай кьуьзуьдаз. – Хирер хъайила, зун сагъ са вацра Ленинграддин госпиталда кьаткайди я!

Эхир кьуьзуьда и вичин мал кьачуз кIанзавай муьштери кьулухъ элкьуьрзавай ажайиб туйквенчи алакьарна. Ам инихъай-анихъай пианинодиз килигна, са цIархни жагъурна, кьалпагъ ахъайзавай куьлуь куьлег туна, ам и патахъ-а патахъ элкьуьрна... Инални музыкадин патахъай икI-акI лугъуз гьуьжетар ийизвайбурни пайда жезвайвиляй, туйквенчиди кьимет агъузар тийидайди чир хъана, зи чIехи буба пианинодихъ вичиз лагъай кьван пул гунал рази хъана. Пагъ атIана амуькнавай инсанар галифедин жибиндай гьерер гана кьачур чарчин пулар акъудна, гьисабиз гатIуннавай чIехи бубадиз килигзавай... Эгера ам цифедин гапIал ва я Хунзахдин чарчардин ван маса кьачуз кIвачин хьанвай-тIа, абур икьван серсер жедачир.

И арада кьуьзуьдан гъилик зурзун акатна: пианино кьачудай пул бес жезвачир! И сегънедиз килигзавай-бурулай регъятдиз ухът алахъна: «Вич камаллуди яз кьалуриз кIан хъана кьуьзеказ. Чубандин пианино квез я? Зарафат авурди я...».

Амма чIехи бубади кьулухъ чIугунвай кар авачир. АлтIушнавайбурун арада я мукьва-кьили, я хуьруьнви хъайитIани авачиз жеч. Ам гьахъ тир, амма кар туйкIуьдайвал тушир: хуьруьнви авай, амма адав герекзавай кьван пул гвачир: инсанрин кьилерилай кьуьзекал яргъи авур пуд манатди и кардин шагъидвал ийизвай. Им хуьряй вичин «Москвич» гваз, даш-баш ийиз атанвай колхоздин шофер тир, ада викIегъдиз гъарайзавай:

– Ма, кьачу, гьуьрметлуди, чир хуьрай чи хуьре културадин кьадир гьикьван аватIа!

ЧIехи бубади, гъиливди туйквенчи секинардай ишара авуна, шофер инсанрин кIеретдай акъудна, адаз явашдиз лагъана:

– Фена зи къаридивай виш манат гваз хъша. Са кIвач ина, са кIвач ана, фад!

Шофер, тадиз машиндиз хутIяна, ван квилеллаз рекъе гьатна.

– Машин гъиз ракъурна за, мад кIула аваз хухагдач хьи, - са живи тахсир квайда хъиз лагъана чIехи бубади кIватI хьанвайбуруз.

Инлай-анлай разивилин ванер акъатна, бубади мукьуфдивди алатдилай вил аладарна, гъил элкьуьрна.

– Гьер туш хьи кьачузвайди, - лугъузвай ада. – Гаранти авани?

– Гъун бес! – лугъузвай вич-вичел хтун тавунвай туйквенчиди.

– Гъваш кван, кьалура.

Туйквенчи лазим чарчихъ кьекъ-везмаз, кIватI хьанвайбур ихьтин еке, агъайни затIуниз гаранти герек яни-тушни лугъуз гьуьжетар кумаз, хъфей шофер пул гвачиз хтана. Баде кIвале авачиз хъана. Амма бубади вичи-вич квадарнач. Шофердиз, пешекардиз хъиз, пианинодин педалрин ери ахтармишун тапшурмишна, вич са геренда фикир ийиз акъваз хъана. Шофер вичиз лагъай кар кутьягъиз

агакънач – кьуьзека баде гьинай жагъидатIа лагъана.

Муьштеридихъ ихьтин затI кьачудай викIегъвал авачирди чир хъайи тамашачияр чкIиз гатIунна. Амма туйквенчи и агъвалатдиз масакIа килигзавай:

– Вуна зун айибмир, - атай хьел чуйнуьхиз лагъана ада, - за жуваз свас икьван яргъалди хкягъайди туш!

– Свас – пианино туш, - секиндиз жаваб гана кьуьзуьда, алатдин чархар ахтармишиз. – Суса макъамар вай акъудда.

Са сят алатна. Шофер хтана акъатнач. Тамашачийрикай диндал кIевибур хъфин тавуна, дакIаррал, чарарик кумай стулрал ацукъна, пианинодиз мукьва жедай хьтин ихтилатрик экечIна. Туйквенчи гъеле «гарантидин» чарарихъ кьекъвезмай ва хьел кваз вичи-вичик лугъузвай:

– Саяш хьанвай инсаня, вичи-вич тухузвайвал аку... .

Гъа и арада туйквендин гьуьрцелдал баде пайда хъана.

– Гъазура чарар! – тIуб бадедал туйкIуьриз, туйквенчидиз гъарайна кьуьзуьда.

– И тапусдихъ вад виш манат! ЦIувад сутка гун нубат ава ваз, пул ваь! – хьел кваз лугъузвай бадеди... Амма пул тагана адаз чара хъанач. Хуьре абур вилив хуьзвай. Агъсакьалри лак янавай тапусдилай зуьрне артух я лагъана къарар акъуднавай. Ахпа, амалдар хунзахвийри алцуарна, и ишикIдихъ пул гуз тур зи чIехи бубадин гъайиф чIугваз, адаз гъилер ягъиз хъана.

Квез чир хьанвайвал, музыкадин мектебда зун яргъалди хъанач. Амма гатун каникулрин варцара зун чIехи бубадин пианинодал кьуьгуниз мажбур жезвай. Меркезда косерваторийда Бахан музыкадиз яб гузвайбур заз гъавурда авачирбур хъиз жедай: зун пианинодал «Чижик-пыжик» кьугъвадай чIавуз абуруз чIехи-бубадин ва гъар няниз чи кIвале кIватI жезвай мугъманрин вилер акунач эхир!

– Вун гьина авай, Чижик-пыжик? – зарафатарзава гила хуьруьн аялри. – Пианино кьачуз фенвай!

Кьилинди Гьа им я...

Закарьяева Тамаради журналиствилин пеше дуьшуьшдай хкягьайди тушир. Дагъустандин журналистрин дестеда чка къадалди вилик, хейлин юкIар-чипIер яна, жуьреба-жуьр терефрихъай фагъум-фикир авурдалай къулухъ ам фикирдал атана хьи, и пеше адан къисметда авайди, уьмуьрди вичи теклифзавайди я.

Чи хизанда цIуд аял авай ва гьардаз вичин югъ квелди цацIурун лазим ятIа, чидай, - лугъузва Тамаради. – Пакамалай няналди чи кIвале шад гьарай-эвердин ван жедай. ЦIуд руш – им зарафат туш! - хъверзава ада. – Амма ктабри чи уьмуьрда къетIен чка къазвай. Чи рикI классикадал, Дагъустандин литературадал, прозадал, поэзиядал гзаф алай. Тебиатдин сирерикай, инсаниятдин дегъзаманрин тарихрикай, зурба дявейрикай, халкъарин машгъур къагъриманрикай кIелиз чаз гзаф кIандай.

– Зи сивел гьамиша мани жедай, заз жуван рикIе, руьгъ-да авай вири манидалди лугъуз кIандай. ГьакIани чи хизанда манидал виридан рикI алай, - лугъузва Тамаради. – Мукьвал-мукьвал, столдихъ кIватI хъана, дидеди къил кутаз, вахари давамариз, чна манияр лугъудай.

– Зун гила гьавурда акьурвал, уьмуьрда са агьвалатни дуьшуьшдай къиле физвайди туш, - Тамара са геренда фикирдик акатна.

Кьули районда авай Хосрех хуьруь иер, рикI ацукьдай хьтин тебиатдалди вичелди чIугвада. Аял чIавара хьиз, пакаман чиг аламай чIурарай, векьерин атиррихъ ни чIугваз къекъвез кIан жеда. Чехи хъайила, зун гьавурда акьуна хьи, манирихъ галаз сад хьиз, зи уьмуьрдиз мад са вуч ятIани атун лазим я. Яргьалди фикирар тавуна, зун Дагъустандин филологиядин факультетдин яхул чIалан отделениедик кIелиз экечIна.

– Литературадин пис-хъсан ахтармишиз, гьавурда акъаз чирай, заз дерин чирвилер гайи университетдин муаллимриз за сагърай лугъузва.

Университетда къачур чирвилер сеbeb яз, Тамаради вичин алакьунар яратмишдай са шумуд пешеда ахтармишна. Кьуллугъдин патахъай месэла вилик акъвазайла, ада Лакрин театр хкягъна! Адаз чир хъана, сегънедал классикадин, Дагъустандин драматургрин тамашайра ролар тамамарун гьихьтин кIвалах ятIа! Гуьгъуьнлай адаз Дагъустандин ктабрин чапханада кIвалахунни къисмет хъана. Винелди фидай, пешекарвал хкаждай нубатдин кам Тамаради яхулрин «Рехъ» газетда къачуна. Тамаради хиве къазвайвал, жув журналистрин хизандин са пай яз гьиссун патал вижеваз зегъмет чIугун лазим атанай...

– И пеше гьар нелай хъайитIани алакьдай пеше туш, - лугъузва Тамаради. – Ада руьгъдин ва бедендин дурумлувал, жуван кIвалахдал рикI хьун, инсанрихъ галаз рахаз чир хьун истемишзава.

Ада вичин муаллимар - газетдин виликан кьилин редактор Качар Гусейнаева, рагъметлу Гьасан Курухов - рикIел хкизва, вичиз гьар са камуна куьмекар гайи кIвалахдин юлдашрин тIварар къазва. Ада мукьвал-мукьвал 1999 йис рикIел хкизва: а чIавуз Россиядин армиядихъ галаз санал дагъвийрин гуьгъуьллу дестейри бандитрин тешкилатрин вилик пад къунай...

– Заз Новолак районда женгер авай чкайриз фин къисмет хъаначир, - лугъузва Тамаради. – Амма зи рикIел редакцияда, вири журналистрин арада авай ватанпересвилин руьгъ хъсандиз алама.

Тамаради вичиз и мукьвара бандитрин тешкилатар барбатI авурдалай къулухъ алатай 20 йисаз талукъ яз гайи медалдал дамах ийизва.

Тежриба авай журналист хъанвай Тамара датIана кIвалахдин цIийи жуьрейрихъ, макъалайрин цIийи жанрайрихъ къекъвез хъана. Эхирни ада вичин чирвилер,

тежриба радиожурналиствилин пешеда ахтармишун кьетна.

– Зун гъавурда авай: алай девирдин радио кьенин аямдин технологийринди, гегьенш мумкинвилеринди я. Гъа са чӀавуз аз чизвай хьи, инсанрин вил виликан радиодихъ галама. Дагъвийрин рикӀ гъамиша радиодал хъайиди я, цӀуд йисаралди радио инсанриз цӀийи хабарар гъизвай, рикӀ аладардай чешме, гъатта дуст хъайиди я. Зун лагъайтӀа радиодиз са къадар жуван тежриба ва чирвилер, гъакӀни са гъихътин ятӀани КӀвалахдин цӀийвилер гъаз атанвай.

Яхулрин радиодин редакциядин кьиле акъвазна, зун ашкъидалди жуван кеспидив эгечӀна: дидед чӀалан муаллимар, милли месэлаяр гъялиз, концертар, суварар тешкилиз куьмек гузвай муниципалитетрин кьилер, районрин радиоканалар жуван КӀвалахдиз желбна. Акъалтзавай жегьил несилар патал ихътин радио – халкъдин дерин тарихриз акъуднавай дакӀар хъыз я, къагъриманрин тӀварар, милли адетар рикӀел гъизвай чешме я.

За Тамарадивай ада манияр лугъузмани, лагъана жуззва. Ада хъверзва:

– Халис мани, халкъдин мани гъамиша зи руьгда авайди я, ада аз уьмуьрдин жуьреба-жуьр четинвилерай экъечӀиз куьмек гузва, руьгь хкажзва.

– Белки халкъдин артистка лагъай тӀвар къачунайтӀа, куьне инсанриз, халкъдиз гудай хийир, шадвал гена артух жедайтӀа?

– Ваь, за гъайиф чӀугъазвай кар авач. Зун жуван дидед чӀалан, ам хуьнин, вилик тухунин месэлайрал машгӀул я. За литераторар, алимар, чӀалан пешекарар желбзава ва и месэлайрикай радиодин редакцияра ихтилат кудзава.

Журналистди гъисабзавайвал, и месэладив жуьреба-жуьре пешекарар желб авуни хъсан нетижаяр гузва – жегвилар дидед чӀалахъ элкьвен хъийизва. Ада гъисабзавайвал, дидед чӀалар хуьнин ва вилик тухунин месэла генани агалкъунралди гъялиз жедай, эгер вахтундамаз чӀаларин гъакъиндай махсус къанун къабулнайтӀа. Им регъятдиз гъялиз жедай месэла я лугъуз жедач, ина са къадар пешекарри зегъмет чӀугуна кӀанзава, анжах а къанун къабулайдалай къулухъ ам уьмуьрдиз куьчуьрмишунин серенжемар, образованидин ва культурадин программаяр финансрин такъатралди таъминарунин КӀвалахар вилик акъвазда.

Радиодин гележегдикай ихтилат фейила, журналистди вичин ихътин инанмишвиликай лагъана: частотайрин радиодин лазимвал агъуз аватзавай кар авач, акси яз, ам, бязи гъавурда авачирбур мягътелни жезва, гена гегьенш жезва!

Тамаради ихтилат ийизвайвал, журналистикада вичин рехъ радиодилай гатӀуна, къе ГТРК-дин регъбер тир Луиза Гъажиевна Алихановадиз неинки вилик акъвазнавай месэлаяр хъсандиз чизва, гъакӀни абур гъялунин карда куьмекни гузва.

Тамаради ихтилат ийизвайвал, Дагъустандин радиодихъ девлетлу фонотека ава, а фондуникай гегьеншдиз менфят къачудай мумкинвилер бес къадарда авазва. ГТРК-дихъ хсуси «мугъманханани» ава, и кардал ина КӀвалахзавай милли чӀаларин редакциядин къуллугъ-чийри рикӀивай дамах ийизва, абуруз ина тамавилелди чпин яратмишунин бажарагъар куьчуьрмишдай вири

мумкинвилер ва шартӀар ава. ГъакӀни яхул чӀалан передачайрин редакциядиз «Дараччи» тӀвар алай милли клубдин патайни еке куьмек ава. Тамаради лугъузва хьи, алай вахтунда гъаф къадар жегьилрин тешкилатар арадиз къвезва, абуру хайи чӀал, халкъдин адетар, сивин яратмишунар рикӀел хкун патал, вилик тухун патал конкурсар, маса мярекатар кьиле тухузва. Аялри дидед чӀалал ширирар кӀелзавай конкурса-акъажунар тешкилзава. И вири крарик лак чӀалал редакцияр кьиле тухузвай радиодин редакциядин пай ква.

КӀвалахдивай азад вахтунда Тамара квел машгӀул я? Ада хиве къурвал, Тамарадин рикӀ хайи ерийриз хъфена, ана сиягъатар авунал ала.

– Хайи ватандин тӀебиатдин иервилел ашукъ тир зи рикӀе фадлай туристар къабулдай агентство тешкилун авайди тир, - сивик хъвер кваз лугъузва Тамаради. Ада са вахтунда туризмдинни сервисдин университетни акъалтӀарнай эхир.

Бес куьн хизандин дердияр кьиле тухуз гъикӀ агакъзавайди я, лагъана гайи суалдиз Тамаради жаваб гана хьи, хизандин дердияр ада сифте нубатда гъялна кӀанибурай гъисабзавайди я.

– Зи хизанда гъар сад вичиз кӀани кардал машгӀул я. Гъуьл Хизри Закаръяев Магъачкъаладин шегъердин собранидин аппаратдин регъбер яз хейлин йисар я. Руша, Жамиляди, ДГУ-дин культурадин факультет акъалтӀарна, хва Саида финансринни экономикадин колледжда кӀелзава, Москвадин РФ-дин Гъукуматдин патав гвай финансринни экономикадин университетдик экечӀдай хиялар ийизва. ГъакӀ хъайила, чун гъар сад вилик мурадар квай, а мурадрихъ агакъун патал зегъмет чӀугъазвай буря.

Къилинди гъа им я!

Айшат ТАЖУДИНОВА

МУРАД ХЪТИН БАХЧА

– Бахча аялар уьмуьрдиз гьазурзавай сад лагъай мектеб я, - лугъузва Дагъустандин виридалайни къулайди тир Каспийск шегьерда ингье ирид йисуз кардик квай, мектебдиз фидай яш тамам тахъанвай аялриз чирвилер гудай «Знайка» тIвар алай идарайрин къурулуш тешкилай ва адан регьбер тир Маиса Маликовна Бухсаевади.

Маиса Бухсаева образованидин рекъай педагог, цIуд йисалай артух мектебда кIвалахай, сифтегъан классрин муаллимвал авур, къуд аялдин диде я. Вичин къудлагъай аял гъилиз атайла, адан рикIел аялрин бахча тешкилун акъалтна ва ада ам тешкилни авуна. «Лап гъа жув патал хъиз авунвайди я» лагъайла, и гафарихъ ихътин мана жезва: кIвалах, кар акI тешкилнава хьи, гуя касди вичин хсуси кардал хъиз рикI эцигнава. Маиса Бухсаевади каспийсквийрин бицIекар патал ахъай авур аялрин бахчаяр гъа ихътинбур хъунни авунва – лап гъа рикIин къеняй феи хиялар, мурадар хътинбур!

– Гьелбетда, четин месэлярни кIамай къван гьалтзава. Амма ваз ви

бахча ацIанвайди, ина худдиз тарсар, къугъунар, суварар, утренникар къиле физвайди акур чIавуз, аялрин шадвилер акур чIавуз, ви рикIелай вири четинвилер алатда, - лугъузва Маисади.

Са йисуз кIвалахайдалай къулухъ Маисадиз акуна хьи, и карда вижевай агалкъунар къазанмишиз жеда ва ам Каспийскдин агъалийриз и кардин патахъай еке игътияж авайди акуна. Гъа кI ятIани ам бахчайра аялрин группаяр чIехи ийиз алахънач. Гъа инлай «Знайка» тешкилай ада мад гъа ихътин къве цIийи бахча ва мектебдиз гьазурвал гудай образованидин къве центр ахъаюн къарардиз къачуна.

– За жув патал къилинди кIвалахдин виниз тир ери ва мад сеферда ери

я – гъар са терефдихъай: къулайвилерилай, хатасузвал тешкилунилай, аялриз тербия ва чирвилер гунилай эгечIна, теамлу тIуьнрилай, кIвалахдай ксар хкъгъунилай хкечIна, - лугъузва ада.

– Чи группаяр чIехибур туш, бязибура 5-6 аял, бязибура 10-12 аял ава, гъа икI бахчайрани я, гъа икI мектебдиз гьазурзавай чи центрайрани. Чна алай аямдин программаярни тадаракар, машгъур хъанвай методикаяр гъилик авуна, аялдин зигъин хкажиз куьмек гудай тарсар ва къугъунар къиле тухузва. Алай девирдин несил гаджетрикай хабар авайди фикирда къуна, махсус тадаракар ишлемишунал чна къадар эцигнава. Чи бахчаяр лап кIвенкIвен ери аваз тадаракламишнава, чина дерин чирвилер авай пешекар тир педагогрини медицинадин къуллугъчийри зегьмет чIугвазва. Гъар са аялдив чун къилди-къилихъ эгечIзава, тарсар, чирвилер гудай къугъунар адан хесетрин, психикадин къетIенвилер фикирда къуна тешкилзва ва ида хъсан нетижайрални гъизва.

Вичин бахчайри къазанмишзавай агалкъунрин сеbeb Маиса Маликовнадиз аялрин диде-бубайрихъ галаз

пайгар рафтарвилер туькӀуьруннияз гьисабзава..

– Чун гьар са хизандихъ галаз къени, меслятдин, чими алакъяар тешкилиз алахъзава, абуру чал чпиз виридалайни багъабур – чпин бицӀи аялар ихтибарзава эхир и ихтибарвал хуьнни нубат ава. Чи бахчадай хъфей аялрин диде-бубади гуьгъуьнлай хайи чпин бицӀекарни чиниз, чпин хайи хизандиз хьиз, гъизва, - лугъуз-ва Маиса Бухсаевади.

М. Бухсаевади лугъузва хьи, адан бахчайриз къетӀен аяларни гъизва, бязи вахтара абурун тербиядин лишанар амайбурулай чара тирбурни жезва, и чӀавуз чна неинки аялди хъ галаз, гъакӀни адан диде-бубади хъ галаз, гъакӀни адан диде-бубади хъ галаз кӀвалах тухун, суьгьбетар авун лазим жезва. Чина психологри, дефектологри, логопедри, аутизмдин лишанар квай аялрин къилихар пайгарда тваз жедай пешекарар тир АВА-терапевстри кӀвалахзава. Завай ихътин вири аялриз чавай куьмек гуз жезва лугъуз жедач. Бязи чӀавара чна диде-бубадиз аял гваз генани зурба пешекаррин патав фин меслятзава. Чахъ и жуьредин махсус къайдаралди психика гуьнгуьниз хканвай, адетдин аялрихъ галаз са группада авай аяларни ава. Амма, адет яз, ихътин аялриз чна 3-4 аял авай къилдин группа тешкилзава. Им чунни диде-бубаяр вири аялрив сад хьиз эгечӀизавач лагъай чӀал туш. Аяларни зигъиндиз гьар жуьредин-бур жеда эхир. И рекъяй са живзи къулухъ галамуькъзавай аялар чна диде-бубайриз алава яз маса медицинадин пешекаррин патав тухун меслятзава, махсус къайдаралди зайифвал арадай акъудна, ам адетдин аялар авай группадиз хкведайвал ийизва.

Чи аялри гьам чи бахчайра, гьамни къецепатан чӀаларай, математикадай тарсар тухузвай, спортдин гимнастикадин секцияр авай, музыкадин, шикилар чӀугунин, къуьлерин, робототехникадин ва маса кружокар авай чи центрайра са четинвални авачиз кӀелзава, чирвилер къачузва.

– Бязибуру акӀ фикирзава хьи, чи центрайрай чирвилер къачур аялриз, мектебдин сад лагъай классдиз фейила, кӀелдай ашкъи амуькъзава. Амма им дуьз фикир туш. Гьелбетда, чи аялар мектебдин программарив гена хъсандиз гъазурнавайбуру я,

амма гзаф крар гьар аялдин вичин тӀебии зигъиндин дережадилаини аслу я эхир. Мадни лугъун хьи, къенин мектебрин истемешунар 20 йисан виликан мектебрилай виниз я.

– «Знайка» идарайрин графикарни жуьреба-жуьр я. Месела, пакамалай няналди кӀвалахдал алай диде-бубайривай чпин аял нянин геждалди ина таз жезва. Чахъ аялар анжах йикъан са паюна жезвай группаярни ава, - лугъузва Маисади. – Бязи дуьшуьшра, кӀвале аялдиз килигдай кас аватӀани, диде-бубадиз ам чи бахчада, аялрин, юлдашрин юкъва, чи гуьзчивилик хьун хуш я. Аялривай, чпиз кӀан хъайитӀа, кӀвалахдивай азад киш ва гьяд йикъарани къвез жезва.

Мадни Маиса Бухсаевади лугъузва:

– Чав РД-дин образованидин министрстводин лицензия гва, талуьк органри – минздравди, цӀай къунивай хуьдай ва маса идарайри - чи кӀвалахдал мукъуфдивди гуьзчивал ийизвайди я. Чи вилик акъвазнавай виридалайни четин месӀла, гьелбетда, коронавирусдин азар чукӀуникди арадал атанвай хаталувилини шартӀар я. Гзаф идарайрин вилик четинвилер акъвазна, чун чал, гена, фад хтана: гьеле июлдин вацран эвел къилера чун кӀвалахдив эгечӀ хъувуна. Дараматар кирида вуганвайбуру, гена, кӀвалах тийизвай варцарин киридин пулар къачунач. И кар себеб яз, чавай чи къуллугъчийриз мажиб гуз, са къадар финансрин месӀлаяр гъялиз алакьна. Чи къуллугъчийрин гъакъи-сагъвал, кӀалахдал рикӀ хьун себеб яз, чи бахчайриз ва центрайриз вири аялар хтана. И кардай чпин аялар

мад чалихтибар авур диде-бубайриз сагърай лугъуз кӀанзава.

Вичин кӀвалахдикай Маиса Маликовна викӀегъдиз рахазвай, амма за хизандикай жузурла, ада утанмишвал авуна. Ам, адан несил гъакӀ вердиш авунвайди я эхир: фурс, дамахар тавун, хсуси уьмуьрдикай рахун тавун абурувал яз гьисабзавайди тир. Маисадин диде-бубаяр Докъузпара райондин Миграгърин хуьрйя я, вич ам Кеферпатан Осети-ядин меркез Владикавказда дидедиз хъана, Магъачкъалада чӀехи хъана, Каспийск шегъердиз гъуьлуьз фена.

– Чун адетдин, советрин девирдин хизан тир: диде бухгалтер, буба инженер тир. Захъ залай гъвечӀи къвехтани ава, - лугъузва Маиса Маликовнади. – Зи хизанда пуд хвани са руш ава. Чехи хци мехъер авунва, кӀвалахзава, къуланди студент я, гъвечӀи да мектеб акъалтӀарзава. Руш къведлагъай классда ава. Уьмуьрдин юлдаш пара хъсан инсан, пешекар я – ам хирург-травматолог я. И мукъвара чна чи «гимншдин юбилей» къиле тухвана – чун эвленмиш хъана 25 йис я.

Чи суьгьбетдин эхирдай Маиса Бухсаевади журнал кӀелзавайбуруз ЦӀийи йис мубарак авуна, диде-бубайриз, абурун веледриз сагъвал, бахт, агалкъунар тӀалабна. Гьар садаз чпин бицӀекриз артух фикир гун, абурухъ галаз суьгьбетар, къугъунар авун, абурун рикӀериз рехъ жсагъурун меслятна.

- Къуй дуьньядал бахтлу аялрин къадар жезмай къван гзаф хуьрай! – лагъана ада.

ВИОЛЕТТА РАТЕНКОВА

Женщина Дагестана

На лезгинском языке
Учредитель:

Министерство информатизации, связи
и массовых коммуникаций РД.

Главный редактор

Н. М. КЕРИМОВА
e-mail: J-dag@mail.ru

Редакционная коллегия:

заместитель главного редактора

А. Ю. АБДУРАХМАНОВА,
e-mail: delia25@mail.ru

ответственный секретарь

С. Х. БУЛГАЕВА

редактор русского выпуска

Г. Х. АСАДУЛАЕВА

редактор аварского выпуска

Б. Ш. МУХИДИНОВА
bahu4y@mail.ru

редактор даргинского выпуска

П. Г. ВАГИДОВА

редактор кумыкского выпуска

П. Х. ХАЙБУЛЛАЕВА

редактор лезгинского выпуска

Н. Н. ИБРАГИМОВА
e-mail: shikhnabieva1981@mail.ru

редактор лакского выпуска

З. Т. АБДУРАХМАНОВА

редактор табасаранского выпуска

С. М. ИСРАФИЛОВА

Корреспонденты:

Э. ИБРАГИМОВА,
А. ТАЖУДИНОВА,
В. РАТЕНКОВА.

Заведующий редакцией

С. М. ГАМЗАТОВА

Художественный редактор

Г. А. КУРБАН-АДАМОВА,
e-mail: guleymat@mail.ru

Адрес редакции и издателя:

367018, Республика Дагестан,
г. Махачкала, пр-т Насрутдинова, 1^а.
e-mail: j-dag@mail.ru

Журнал отпечатан в типографии:

ГАУ РД Издательский дом «Дагестан».

Телефоны редакции:

65-00-36, 65-00-37, 65-00-39, 65-00-40.

Официальный сайт журнала «Женщина
Дагестана»: женщинадагестана.рф

Сдано в набор 27.10.2020.

Подписано в печать 10.11.2020.

Формат бумаги 60 x 84¹/₈.

Объем: 5,5 печ. л.

Заказ № 1009. Тираж (3505)439 экз.

Журнал для семейного чтения. Издается с
1957 г. Выходит на аварском, даргинском,
кумыкском, лакском, лезгинском, русском, та-
басаранском языках один раз в два месяца.
Свидетельство о регистрации СМИ ПИ
№ ТУ05-00429 выдано Управлением
Федеральной службы по надзору в сфе-
ре связи, информационных технологий и
массовых коммуникаций по Республике
Дагестан.

На обложках:

1 – Патимат Геличова, общественный де-
ятель, автор проекта «Русские учителя в
Дагестане»

Лацу яцран йис

Китайдин календарди къалурза-
вайвал, 2021- йисан иеси Лацу
металлдин Яц я. 2020-йисан
пандемиядин къурбандар ва ша-
гьидар хъайи чаз ада вуч гьйда? Чи
къвалериз ва риклериз ада ислягьвал
ва секинвал гьидатла?

Аквар гьаларай къведай йис се-
кинди ва са къайдадинди жеда, эгер
чна галат тийиз къвалахиз хъайитла.
Яцраз зегьмет члугвадайбур хуш я,
гьавилай чи алахьунар агалкъунриз
элкъведа. Гьахьвал ва жавабдарвал
гьалиб жеда.

Яц куьгьне къанунар гьвайди я, гьа-
вилай къетли дегишвилер вилик эци-
гун ва акатайвал ийидай гьерекатар
авун адаз хуш туш. Эгер кьез уьлкве
цлийи хизан кутуналди мягькемариз
къанзаватла, куь икърар мягькемди
ва дурумлуди жеда. Эгер куьне эв-
ленмиш хьуник къил кутунватла, куьн
секин хьухь – са хасаратвални жедач,
гена куь хизан мягькемди жеда. Рикле-
лай ракъурмир: астрологиядин прог-
ноздиз яб тагана, мергьематлувили
ва сада садаз куьмек гуни аламатдин
крар арадал гьйда.

Китайдин культурада Яц – гзаф
гьурьметлу гьайван я, вучиз лагьай-
тла ам зегьмет къаниди, акьуллуди,
умудлуди ва умунди я. Мадни Яц
ислягьвилини ва гьахьлувилини ярж
я, металлди тлебии ракъун къаст ва
гьулдандин нервияр гуда, лацу рангу-
ни – захавал, умунвал ва камаллувал.

Яцран куьлгедик хайибур – гьахь,
къанун-къайда къанибур, халисан
дустар ва юлдшар я. Ихьтин ин-
санар акьуллу ва камалллубур жеда.
Абуру чпин къисмет чпи гьялда, вил
алаз акьваздач. Абуру чпин ва мукь-
вабурун хатасузвал хуьда. Анжах
къвале дегишвилер ва цлийивилер
туниз Яц, къве карчни аклурна, акси
жеда. Яцран къилин кар алай хесетар
– дегиш тежервал, жавабдарвилини
гьисс, къабулнавай къанунра аваз
фин - абуру вирида адан гележегдин
камар виликамаз къатлуз жедайбур

ийизва. Чавай адан гегьенш тушир
фагьумлувал критика ийиз жеда, амма
ада вири крар къилиз акьудда. Адан
къатлуз тежедай виклгьвал, акьул-
лувал – ибур башчидин къилихар я,
ада вичин патав шаксузвилер, гьар
журьедин бегьемсуз гьерекатар агуд-
дач, ам анжах вичин мураддихь фида.

Ихьтин вич вичихь агьунвай Яц
муьгьуббатдин крара лап секин
я. Адак тади жедач. Яцлу хамунин
къаник ада вичин гьиссер ва риклин
ялавар хуьда. Адаз гьа сад къан жеда
ва гьадаз яргьалди вафалу жеда.
Ихьтинбурукай чешнеллу хизандин
къилер, хьсан бубаяр ва гьуьлер
жеда. Хизан патал абуру вири маса
къайгьуяр къулухь ийида.

Вичин гафунал къевиз акьвазун ва
куьгьне адетрихь агьун адан хьсан
хесетар туш. Гьуьжетра Яцра вич
гьамиша гьахь яз къада. Яц ислягьди
ва фагьумлуди ятлани, хьел атайла,
ам хагалу я. Ихьтин вахтунда адан
виликай къекьечлун хьсан я. Ажугь
хкатдалди адав агатна виже къведач.
Ада члехи къуллугьтрихь ялдач, амма
вичин четин зегьметдалди, вичи вич
такабурулувилелди тухуналди ада гьу-
кум къачуда. Ада кичле тушив вичин
фикир лугьуда. Яцра крар гафарилай
важиблу яз къада.

Гьикл цлийи йисан иеси куь патал
жеда, кьез къуваг ва агалкъунар гьикл
гьйда?

Эвелни-эвел къвале хьсан ми-
хьивал ва къайда туна къанда, герек
авачир затлар гадарна къанда. Перде-
яр, дакларар чухьунь, гамар михьун
чарасуз я. Йисан лишан – Лацу Ме-
таллдин Яц – ам члехи зегьметкеш
я. Кьецел патта къайда турла, къене
патани къайда тунив эгечла. Алатай
йис гьихьтинди хьанатла веревирд ая
ва цлийи йисан план туькьуьра – куь
алахьунри вири крар къилиз акьудда!

Гьазурайди:
Суьлгьият БУЛГАЕВА

СТИХИЯ ЗЕМЛИ (Телец, Дева, Козерог)

Следующий год для знаков Земли будет сложным. Но как бы вам ни было трудно, вместо упрямства и мстительности нужно проявить спокойствие и покорность. Все необдуманные поступки будут направлены против вас самих. Это чревато проблемами в личных отношениях и потерей стабильности.

У Тельцов в 2021 году на первый план выйдут вопросы карьеры, а не семейных отношений. Вы многого сможете достичь благодаря своему трудолюбию. Это же ваш год, Тельцы! В общем, как потопаете, так и полопаете.

В следующем году Девам нужно стремиться быть гибкими и компромиссными в своих решениях. Помните, при попытках задать событиям нужный вам ракурс вы можете потерпеть фиаско. Оставайтесь благодарными за то, что имеете, и не просите большего.

В наступающем году Козерогам следует сосредоточить все свои силы на семейных делах. Для вас будет лучше, если вы смените главенствующую роль в отношениях. И наоборот, если вы чувствуете зависимость от партнера – в экономическом или психологическом смысле – в 2021 году самое время для обретения самостоятельности.

СТИХИЯ ВОДЫ (Рак, Скорпион, Рыбы)

До конца этого года постарайтесь выработать трезвый взгляд на окружающий мир. В 2021 году ваша склонность к уходу от реальности и уныние могут создать значительные проблемы. Не стоит преувеличивать масштаб неприятностей, иначе уже на старте потеряете расположение судьбы.

Звезды советуют Ракам в 2021 году быть аккуратнее в борьбе с внутренними демонами. Есть риск зайти в чуждую плоскость. В кон-

це этого и начале следующего года уделяйте больше внимания отношениям с родными и взаимодействию с внешним миром. Заводите новых друзей и деловых партнеров, больше общайтесь с новыми людьми и посещайте незнакомые города и страны.

В следующем году Скорпионам придется окончательно признать, что погоня за материальными благами – далеко не самое главное в вашей жизни. Избавляйтесь от вредных привычек и боритесь со всеми своими несовершенствами. Для вас наступает лучший год, когда можно, например, бросить курить.

Рыбы, вам важно не подпускать к себе малознакомых людей и помнить популярную поговорку «в тихом омуте черти водятся». Осторожнее нужно быть и с любовными отношениями, которые могут возникнуть неизвестно откуда. Все события, для которых нет предпосылок, должны вас настораживать. Всегда проверяйте человека, который кажется вам бескорыстным и добрым. Год готовит не одну эмоциональную ловушку для вас. Есть риск, что вы очаруетесь кем-то напрасно.

СТИХИЯ ВОЗДУХА (Близнецы, Весы, Водолей)

Для Близнецов уже в середине 2021 года настанет светлая полоса для продуктивной работы и самореализации. А до тех пор может наблюдаться некоторый застой. Чтобы развеять скуку, достаточно оглянуться вокруг – быть может, вы движетесь не в том направлении? И если до осени следующего года ничего не менять – вы можете прийти к плачевному результату.

Весам хорошо бы пересмотреть свои ценности и окончательно решить, каким богам молиться и какие духовные идеалы брать за основу. Вам просто необходимо найти пример для подражания и пересмотреть свои отношения с родителями. Всегда ищите компромисс как с дороги сердцу людьми, так и с самими собой. Вышние силы обязательно вознаградят вас за труды.

Водолеям год принесет перемены в личной жизни. У тех, кто уже имеет постоянного спутника, отношения гармонизируются и укрепятся, а партнер наконец-то займет подобающее

место в вашей жизни. Для одиноких представителей знака есть возможность встретить любимого человека. Причем чувства могут появиться к тому человеку, с кем вам будет приятно и легко общаться.

СТИХИЯ ОГНЯ (Овен, Лев, Стрелец)

Общие рекомендации для представителей стихии на 2021 год следующие: запасайтесь терпением, чтобы сдерживать свою огненную натуру, подавляйте вспыльчивость, перенаправляйте лишнюю энергию и всегда помните о том, что «утро вечера мудренее». Эту народную мудрость стоит взять на вооружение тем, кто часто поступает интуитивно, не задумываясь о последствиях. В особенно трудные моменты можете повторять поговорку как мантру.

Для Овнов первое место займет сфера личных отношений. В 2021 году нужно приготовиться к переменам тем представителям знака, кто еще не встретил свою вторую половинку. Для вас вторая декада года станет прекрасным периодом для романтических встреч. В мае-августе возможно знакомство, которое перевернет вашу жизнь.

У Львов есть риск впасть в сильную зависимость от предмета любви, что будет вам только мешать в финансовой сфере. Уже с начала года в отношениях с любимым человеком могут наблюдаться препятствия и ощущаться трудности. В 2021 году вы вряд ли сможете адекватно оценить происходящее, в том числе и собственные чувства.

Стрельцов ожидают интересные задачи и приятные открытия. Для вас наступающий год – хорошая возможность выделиться из серой массы; если вы будете уделять время творчеству – достигнете определенных результатов. Пусть это будет не профессиональный рост, но приятное и ощутимое достижение для вас лично.

Общая рекомендация на 2021 год для всех представителей стихии – быть добрее к близким и не выплескивать негатив на окружающих. Сделайте выражение «Мой дом - моя крепость» основополагающим девизом на следующий год.

	ЯНВАРЬ				ФЕВРАЛЬ				МАРТ				
Пн	4	11	18	25	1	8	15	22	1	8	15	22	29
Вт	5	12	19	26	2	9	16	23	2	9	16	23	30
Ср	6	13	20	27	3	10	17	24	3	10	17	24	31
Чт	7	14	21	28	4	11	18	25	4	11	18	25	
Пт	1	8	15	22	5	12	19	26	5	12	19	26	
Сб	2	9	16	23	6	13	20	27	6	13	20	27	
Вс	3	10	17	24	7	14	21	28	7	14	21	28	

	АПРЕЛЬ				МАЙ				
Пн	5	12	19	26	3	10	17	24	31
Вт	6	13	20	27	4	11	18	25	
Ср	7	14	21	28	5	12	19	26	
Чт	1	8	15	22	6	13	20	27	
Пт	2	9	16	23	7	14	21	28	
Сб	3	10	17	24	1	8	15	22	29
Вс	4	11	18	25	2	9	16	23	30

	ИЮНЬ				ИЮЛЬ			
Пн	7	14	21	28	5	12	19	26
Вт	1	8	15	22	6	13	20	27
Ср	2	9	16	23	7	14	21	28
Чт	3	10	17	24	1	8	15	22
Пт	4	11	18	25	2	9	16	23
Сб	5	12	19	26	3	10	17	24
Вс	6	13	20	27	4	11	18	25

	АВГУСТ				СЕНТЯБРЬ				
Пн	2	9	16	23	30	6	13	20	27
Вт	3	10	17	24	31	7	14	21	28
Ср	4	11	18	25		1	8	15	22
Чт	5	12	19	26		2	9	16	23
Пт	6	13	20	27		3	10	17	24
Сб	7	14	21	28		4	11	18	25
Вс	1	8	15	22	29	5	12	19	26

	ОКТАБРЬ				НОЯБРЬ				ДЕКАБРЬ				
Пн	4	11	18	25	1	8	15	22	29	6	13	20	27
Вт	5	12	19	26	2	9	16	23	30	7	14	21	28
Ср	6	13	20	27	3	10	17	24		1	8	15	22
Чт	7	14	21	28	4	11	18	25		2	9	16	23
Пт	1	8	15	22	5	12	19	26		3	10	17	24
Сб	2	9	16	23	6	13	20	27		4	11	18	25
Вс	3	10	17	24	7	14	21	28		5	12	19	26

